

elki-

evangélikus
Lelkészi
szakfolyóirat

őásztor

L. ÉVFOLYAM 7. SZÁM

1985. JÚLIUS

T A R T A L O M J E G Y Z É K

Lelkipásztor 1985. július hó

AKIK ELŐTTÜNK JÁRTAK	
Aki életét adta barátaiért-----	389
(Bohus Imre)	
Korunk nagy szentje-----	395
(Benkő Béla)	
A LELKIPÁSZTOR TEXTÁRIUMA II.-----	402
(Győr Sándor)	
HOGY AMI HIROSHIMÁBAN TÖRTÉNT, MEG NE	
ISMÉTLŐDJÉK-----	420
(Kalácska Béla)	
TANULMÁNYOK	
400 éve született Schütz-----	427
(Marschalkó Gyula)	
Egy elfelejtett festő-----	431
(dr. Foltin Brúnó)	
Haendel egyházzenei művészete-----	442
(ifj. Hafenschner Károly)	
IGEHIRDETŐ MŰHELYE	
Szentháromság ünnepe utáni 8. vasárnap-----	447
(Keveházi László)	

LELKIPÁSZTOR

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Nagy István
 A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz
 részt.
 Szerkesztőség és kiadó hivatal: 1088 Budapest VIII.,
 Puskin u. 12.

Eng.. EL/11/1976.

Készült az Evangélikus Teológiai Akadémia
 offset gépén.
 Eng. sz.: 4335
 Felelős: Dr. Nagy István

A K I K E L Ö T T Ü N K J Á R T A K

AKI ÉLETÉT ADTA BARÁTAIÉRT

BONHOEFFER

"A legnagyobb szeretet, amit a testvér felé gyakorolhatok az, hogy biznyságot teszek előtte Krisztus igazságáról." Így vallott Bonhoeffer egyik írásában. "Nincsen senkiben nagyobb szeretet annál, mint ha valaki életét adja barátaiért" - mondta Jézus Jn 15,13 szerint. A két kijelentést egymás mellé rendelve megállapíthatjuk: sokszor csak úgy hiteles a Jézusról szóló biznyságtétel, ha "az életünkbe kerül". Bonhoeffer vállalta ezt. Vértanú-halálával pecsételte meg, amit rövid életében kimondott, és aminek vállalására másokat is biztatott.

I. Életének keretei

1. A család

Erősen intellektuális beállítottságú, nagypolgári családból származott. Édesapja elismert pszichiáter volt, akit munkájában természettudományos műveltsége vezetett. Egyik bátyja jelentős fizikusként vált ismertté. Édesanyjától a szépség szeretetét és a művészet belső törvényszerűségeinek megértését örökölte.

Családjának nagyjai nem voltak vallásosak, az egyházhoz laza szálak kötötték őket. Bizonyos szokásokat helyeselték, a gyerekeket megkeresztelték, azok konfirmációban is részesültek, de a keresztyénség lényegét valójában nem értették. Egyik gyülekezetben sem tudtak meggyökerezni.

Gondolkodásukat a meggyőződéshez való ragaszkodás hátrózta meg. Féligazságokkal és demagóg jelszavakkal nem lehetett hatni rájuk. A frázisokat és a közhelyeket elutasították. Sokra tartották a külső és belső szabadságot. Mindig büszkéek voltak arra, hogy egyik dédapjuk /az egyháztörténész Karl von Hase/ szabadságszeretete miatt börtönviselt ember volt.

1933-tól a család egységesen elutasította a nemzeti-szocializmust és annak visszaéléseit.

Mindnyájukat meglepte, amikor Bonhoeffer a teológia mellett döntött. Ez a család gondolkodásából kirívó döntés mégis mennyire magán viseli mindnyájuk gondolkodásmódjának jegyeit! Így írt fizikus-bátyjának: "Lehet, hogy bizonyos dolgokban fanatikusnak és bolondnak látszom. Néha magam is félek ettől. Tudom azonban, ha "értelmesebb" lennék, akkor egész teológiámat a szögre kellene akasztanom. Amikor foglalkozni kezdtem a teológiával, valami egészen mást képzeltem el. Talán valamilyen akadémikus elfoglaltságra gondoltam. Egészen másvalami lett belőle. Hiszem és tudom, hogy végre helyes nyomra bukkantam - először életemben. Ez a tudat sokszor nagyon boldoggá tesz. Csak attól tartok, hogy az emberektől való félelem miatt nem

lépek tovább, hanem megállók félúton. Végre vannak dolgok, amelyekért érdemes megalkuvás nélküli cselekedni. Nekem úgy tűnik, hogy a béke, a szociális igazságosság, vagy tulajdonképpen Krisztus jövesvalami."

2. Az életút

1906 február 4-én született Boroszlóban ma: Wrocław, 1912-ben Berlinbe költöztek, így lett igazi otthona ez a város. Kiváló nevelést kapott, alapos tudásra, széleskörű ismeretre tett szert. Képességeit és tudását azonban sohasem tartotta "ragadománynak". Meggyőződéssel vallotta, hogy Ister azért részesítette különböző előnévökben hogy népének és egyházának szolgálhasson.

A Teológiát 1923-27 között Tübingenben és Berlinben látogatta. Doktorai disszertációját 21 évesen írta, címe: "Sanctorum Communio". 1928-29-ben Barcelonában segédlelkész, majd Berlinbe került, ahol 1930-ban magántanári képesítést szerzett. Ezzel kapcsolatos munkája az "Akt und Sein". Ezt követően New-Yorkban folytatta tanulmányait. Onnan visszatérve a berlini egyetem docense és a Műszaki Egyetem hallgatóinak lelképásztora lett. 1933 és 35 között Londonban két német gyülekezetet gondozott. Ez idő alatt jelent meg "schöpfung und Fall" című műve, a németországi helyzet miatt visszatásította Gandhi meghívását és hazájába visszatérve a Hitvalló Egyház lelkészképző iskolájának vezetését vette át, előbb Finkenwaldeban, majd Köslarban, Gross-Schönwitzben és Sigurdshofban. 1936-ban megfosztották egyetemi állásától. 1939-ben előadói körutat tett az Egyesült Államokban. Hiába marasztalták, a bizonytalanságot vállalva hazatért. 1937-ben a "Nachfolge". 1938-ban a "Gemeinsames Leben" c. műve jelent meg. 1940-től a Hitvalló Egyház különböző feladatokkal bízta meg, gyülekezetekben prédikált és politikai tevékenységet folytatott. 1943. április 5-én letartóztatták, 1944 októberétől a Gestapo foglya. 1944. április 9-én a flossenbürgi koncentrációs táborban - ítélet meghozatala nélkül - kivégezték.

Több könyve - részben írástörredékek, levelek, feljegyzések alapján - halála után jelent meg.

II. Törredékek teológiájából

Rendkívül színes egyéniség volt. Teológiájában a teológia történetének és az egyetemes emberi tudománynak szinte minden jelentősebb áramlata hangot kapott. Még legjelentősebb gondolatait sem tudjuk sorra venni. Csupán gondolkozásának néhány villanása kerül elénk az alábbiakban.

1. Jézus Krisztus

Krisztus az ige, az igazság. Igazság csak az igében és az ige által van. Krisztus a gyülekezetben a hirdetett igében van jelen. A gyülekezetet ő maga szólítja meg: bűnbocsánatot hirdet és konkrét feladatok elvégzésére ad parancsot. Kell, hogy emiatt az ige hirdetés az egyént megszólító és a ma dolgaihoz kapcsolódó legyen. Krisztus a

szentségekben is jelen van. A keresztség és az úrvacsora által azt érteti meg, hogy igéje nem csupán üres szó, hanem az élet valósága. A gyülekezetben jelenlévő Krisztus nem tehet elbizakodottá; jelenléte csak azért lehetséges, mert megalázta magát. Az egyház csak az alázatban és a bűnbánatban lehet Krisztus teste.

Hisszük, hogy Jézus Krisztusban az Isten lett emberé, megfeszítetté és feltámadottá. Emberrélelételeiben azt ismerjük fel, hogy Isten szereti teremtményeit; megfeszítésében, hogy Isten ítéletet tart; feltámadásában pedig azt, hogy Isten új világot akar. Ezt a három dolgot nem lehet egymástól elválasztani, mindegyikben a másik kettő is jelen van. Jézus Krisztus, az ember, arra hívja fel figyelmünket, hogy Isten behatol a megteremtett valóságba, így Isten előtt is emberek lehetünk. Az emberi valóság semmibevétele és lerombolása bűn, mert Istent akadályozza abban, hogy megváltsa az embert. Jézus Krisztus, a megfeszített azt jelenti, hogy Isten végleges ítéletet mond a bukott teremtettség felett. Jézus kereszttjén Isten maga is eltaszított, és az emberi nemzetség is részese ennek az eltaszítottságnak. Krisztus kereszttje a világ halálos ítélete. A keresztnél senki sem dicsekedhet. Jézus keresztfeszítése mégsem a teremtettség megsemmisítését jelenti, hanem azt, hogy az embereknek a keresztt alatt kell továbbélniük. Ha megvetik, ítélet alá kerülnek, viszont üdvösségükre válik, ha igenlik és elfogadják. Jézus Krisztus, a feltámadott, azzal biztat, hogy Isten szeretetében véget vet a halál hatalmának, új teremtettséget hív életre, új életet ajándékozik. A feltámadás világunkban, ebben a régi világban is valóság. Az ember ember marad, de élete reménység alatt múlik. Jézus Krisztusban láthatja önmaga sorsát.

2. Jézus követése

Jézus Krisztus minden időben embereket szólít fel arra, hogy kövessék őt. A hívás elhangzik, a hívott, a megszólított engedelmeskedik. Sokan gondolkodtak azon, hogy mi a magyarázata ennek a megindokolatlan engedelmességnek. A magyarázat: maga Jézus Krisztus. Mivel Jézus a Krisztus, hatalma van szavával elindítani a követés útján. Hogyan követjük Jézust? Úgy, hogy mögötte járunk. Ez valójában nagyon kevésnek tűnik a szokásos módon gondolkodó ember számára. Az elhívott mégis hátrahagy mindent, meggy Jézus mögött, hiszen nem tehet mást.

Jézus követése Jézushoz való kötöttséget jelent. Mivel ő él, azért van lehetőségünk arra, hogy kövessük. Krisztushoz kapcsolódó gondolatok, a kegyelemről vagy a bűnbocsánatról szerzett ismeret még nem Jézus követése. Az a keresztyénség, amelyből az élő Jézus hiányzik, nem tudja igazán, hogy mit jelent Jézust követni; az a keresztyénség pedig, amelyből hiányzik Krisztus követése, élő Jézus nélküli keresztyénség. Lehet, hogy olyan úttal, amely mártíromságra vezet, mégis üres, céltalan, í-

géret nélkül való.

Jézus követésében bizonyos lépéseket meg kell tennünk. Már az első lépés elválasztja az embert korábbi önmagától. A követésre hívó szó azonnal új szituációt teremt. A régi szituációban való megmaradás és Jézus követése kizárják egymást. Ebben mutatkozik meg az, hogy Jézus ígéje nem valamilyen új elméletet hoz létre, hanem az emberi egzisztenciát teremti újjá. Akit Jézus hív, annak egyetlen lehetősége nyílik a hitre: mindent elhagy, hogy az emberré lett Isten Fiával járasson. "Csak a hívó engedelmes, csak az engedelmes hisz."

3. A közösség

A keresztyén ember számára nem természetes és magától értődő, hogy együtt élhet a többi keresztyénnel. Jézus Krisztus ellenségek között élt. A kereszten teljesen egyedül maradt, tanítványai elhagyták, gonosztevők és gúnyolódók vették körül. A keresztyén ember sem élhet kolostori elzártságban, hanem csak emberek, nem ritkán ellenséges érzületű emberek között. Oda szólítja küldetése, ott várja munkája.

Ezért a Krisztus halála és visszajövetele közötti időben külön kegyelem ha valaki látható közösségben élhet más keresztyénekkal. Kegyelem, ha ebben a világban egy közösség együtt ülhet Isten ígéje mellett és együtt részesedhet a szentségekben. Ebben a kegyelemben nem minden keresztyén ember részesül. Akik a látható közösségből kimaradnak, azok azt hitben ragadhatják meg. A Jelenések írója így ünnepel együtt gyülekezeteivel "az Úr napján". (Jel 1,10)

A másokkal való együttlét örömet és megerősödést munkál. Természetesnek kell tartanunk, ha a keresztyén ember más keresztyének testben való közelségére vágyódik. Isten adott testet az embernek, Isten Fia testben jelent meg érettünk ezen a földön és testben támadott fel. A halottak feltámadása Isten teremtményeinek lelki-testben való közösségét teremti majd meg.

A keresztyén közösség nem több és nem kevesebb, mint Jézus Krisztus által és Jézus Krisztusban való közösség. Ez a következőket jelenti: Jézus Krisztusért az egyik keresztyén embernek szüksége van a másikra. Elengedhetetlen, hogy az evangéliumot egy másik ember hirdesse neki. "A szívnkben lévő Krisztus gyengébb, mint a testvér szavában élő Krisztus." Azután: az egyik keresztyén ember csak Krisztus által juthat el a másikhoz. A másik emberhez vezető utat ugyanis mindig elzárja az "én". Krisztus tette szabaddá az Istenhez és a testvérhez vezető utat. Végül: Jézus Krisztusban Isten öröktől fogva kiválasztott, ebben az időben elfogadott és az örökkévalóság számára egyesített. Amikor Isten Fia emberré lett, akkor kegyelemből magára vette természetünket. Most Benne vagyunk. Bárhol van, a mi testünket viseli, minket magunkat hordoz. Mi is ott vagyunk, ahol ő van: az emberréletelben, a kereszten, a feltámadásban. Hozzá

tartozunk. Ezért mondja az Újszövetség, hogy az ő teste vagyunk. Mindebből következik, hogy a keresztyén közösségben nem "követelő", hanem csak elfogadó és hálát adó tagokként lehetünk együtt.

4. Egyház és világ

Bonhoeffer kezdettől fogva résztvett a Hitvalló Egyház életében és szolgálatában. Az idő múlásával azonban egyre nagyobb aggodalommal figyelte annak magatartását. Attól tartott, hogy az egyház elbukik abban a kísértésben, hogy csak magára gondol, csak a maga létét őrzi. Hangsúlyozta, hogy Krisztus nem önmagáért, nem saját megmaradásáért harcolt. Feláldozta magát, hogy olyanoknak szolgáljon, akiket háttérbe szorítottak és megvetettek, akiket alapvető jogaiktól megfosztottak. Az egyháznak nem szabad saját kegyességébe visszahúzódnia; szólnia kell mindenütt, ahol elnyomással és igazságtalansággal találkozik.

Az Újszövetség központi mondanivalója az, hogy Isten Krisztusban szereti a világot és megbékélt vele. A világnak szüksége van erre a megbékélésre, de maga nem tudja megvalósítani. A világ elfogadása az isteni irgalmasság csodája. Az egyháznak a világhoz való viszonyát egyedül az határozhatja meg, hogy Isten maga hogyan viszonyul a világhoz. Lehet úgy szeretni a világot, hogy az Istennel szembeni ellenségeskedés /Jak 4,4/, ha az a világ lényegéből és nem Istennek világot hordozó szeretetéből ered. Az egyháznak az a megbízatása, hogy az Istennel való megbékélés lehetőségét hirdesse a világ felé. Meg kell mutatnia Isten szeretetének melegét. Így az elveszett és megítélt világ újból és újból kapcsolatba kerülhet a Krisztus-eseménnyel.

III. Harcban a "gonosszal"

Bonhoeffer Istentől való küldetésnek tartotta, hogy az egyház és a keresztyén ember tevélegesen harcoljon minden olyan hatalom ellen, amely fenyegeti az ember életét, veszélyezteti a békét és megalázza Isten teremtményeinek méltóságát. Nem volt kétséges előtte, hogy Hitler fellépésével olyan folyamat indult meg Németországban, amelyet minden módon vissza kellett utasítani. Ebben a küzdelemben ő valóban mindent odaadott.

Közvetlenül Hitler uralomrajutása után, 1933. február 1-én, előadást tartott a berlini rádióban a "vezér"-fogalomról. Hallgatói előadását nem követhették végig. Ő ugyan azt beolvasta, de az adást megszakították. Előadását március folyamán, a Politikai Főiskolán, kissé kibővítve megismételte. A főgondolatot megkísérlem összefoglalni:

A vezetőnek (Bonhoeffer következetesen a "Führer" kifejezést használta) felelősen tudnia kell, hogy hol van tekintélyének a határa. Ha másképpen érti küldetését, mint ahogy az a dolog lényegében adva van, ha az általa vezetettekkel nem érteti meg, hogy feladata véges, ha enged annak az igénynek, hogy bálványá legyen, akkor hamis vezetővé, tévútra irányítóvá, kísértővé (Verführer) lesz. Az igazi ve-

zetőnek értenie kell ahhoz, hogy önmagában való csalódást okozzon. Vezetettjeit saját személyének tekintélyétől az igazi tekintélyekhez kell elsegítenie.

A háború kitörése előtt néhány héttel Fanő szigetén ökumenikus találkozáson vett részt. A 85. Zsoltár 9. verse alapján szól a résztvevőkhöz. Beszédét így fejezte be: "Ha mi, a világ keresztyénei imádság és hit által nem cselekszünk Isten parancsolata szerint, bűnösök leszünk testvéreink kiontott vérében."

Már 1933-ban beszélt arról, hogy a keresztyéneknek nemcsak a kerék alá kerülteket kell bekötözniük, hanem meg is kell állítaniuk a kerék futását. Szinte ugyanezt ismételte meg a berlini Tegel börtönben, egyik fogolytársának kérdésére válaszolva. Az volt a kérdés, hogy keresztyén ember részt vehet-e lázadásban. Válasza így hangzott: "Ha egy örült az utcán száguld, én mint lelkes nem elégedhetek meg azzal, hogy az elütötteket vigasztalom vagy eltemetem, hanem közbe kell lépnem és meg kell állítanom."

IV. A börtöncella végtelenné tágul

1944. április végétől barátjához írt leveleiben olyan gondolatok jelentek meg, amelyek az egyház jövődjével foglalkoztak. Nem kidolgozott állásfoglalások ezek, csupán jelzések arról, ami szívét és gondolatait betöltötte. Megállapításai töredékesek, rendszertelenek. Ismételten hangsúlyozza, hogy kérdései és válaszai még kialakulóban vannak, sokat kellene még beszélgetnie róluk. A kérdő mondatok sokasága sejteti, hogy az ügy milyen erősen foglalkoztatta, mennyire hatalmába kerítette. Miről is ír?

A "vallás" ideje lejárt. Mit jelent ez a keresztyénység számára? Néhány kiválasztott ragaszkodik majd hozzá? Vagy csupán azok számára jelent majd valamit, akik az élet "határhelyzeteiben" vannak? Hogy lehet Krisztus a "vallástalanok" ura? Beszélhetünk-e "vallástalan" keresztyénekről?

Az ember, a világ nagykorúvá lett. Ez azt jelenti, hogy kérdéseinek megválaszolásában és problémáinak megoldásában nincsen szüksége Istenre. Isten maga kényszerít arra a felismerésre, hogy úgy kell élnünk, "mintha nem létezne Isten". Eppen Isten előtt jutunk ennek tudatára. Isten tudunkra adja, hogy úgy kell élnünk, mint akik Isten nélkül is képesek élni a maguk életét. "Az Isten, aki velünk van, az az Isten, aki elhagy minket (Mk 15,34)! Az Isten, aki a világban úgy enged élni minket, hogy nélkülöznünk kell az "Isten-munkahipotézist", az az Isten, aki előtt állandóan állunk. Isten előtt és Istennel élünk Isten nélkül. Isten engedi, hogy a világból a keresztre szorítsák ki, Isten tehetetlen és gyenge a világban, de éppen így és csak így van mellettünk és segít rajtunk. Mt 8,17 alapján nyilvánvaló, hogy Jézus nem mindenhatóságának erejével, hanem gyengesége és szenvedése által segít!"

Ezen a ponton jelentkezik a vallással szembeni különbség. Az embert nyomorúságában vallásossága Isten hatalmához küldi. Így lesz Isten a "deus ex machina". A Biblia az embert Isten tehetetlenségéhez és szenvedéséhez utasítja; csak a szenvedő Isten tud segíteni." A világ nagykorúvá válása, amely elveszi tőlünk a hamis istenképzetet, "szabaddá teszi tekintetünket a Biblia Isteneinek meglátására, aki tehetetlensége által jut a világban térhez és hatalomhoz. Itt valahol kell elkezdődnie a "világi interpretációnak"."

+ + + +

Utolsó szolgálatát fogolytársai előtt végezte: 1945. április 8-án, a schönbergi iskola egyik termében áhítatot tartott számukra. Alapigéjét valószínűleg az aznapi Losung-ból vette: "Az 5 sebei árán gyógyultunk meg," (Ézs 53,5). Bizonyára arról a Jézusról szólt, aki minden volt számára, akit áldozatos szeretetéért nagyon szeretett. Ezért tudta egész életét, tudását és tehetségét odaadni "barátaiért"; egyházáért, népéért. Azokért, akik egyetértettek, és azokért, akik szembenállottak vele. Miértünk is, akik akkor nagyon keveset tudtunk róla, mégis máig hat ránk bizonyágtételének ereje.

Bohus Imre

Benkő Béla: KORUNK NAGY SZENTJE

Schweitzer Albert az élet szolgálatában

Ki az az ember, akiről hetvenötödik születésnapján egy londoni lap vezércikkében így ír: "Schweitzer Albert korunk szentje"? Ki az, akiről Konsztantyin Konyicsev leningrádi író - aki 1961-ben szovjet turistacsoporttal járt Lambarénében - ezt mondta: "Senki az életben ily benyomást nem tett rám! Szent ember! Szent öreg! Ki is tulajdonképpen ő, akiről egy vezető amerikai újság kérdése nyomán kiderült, hogy Einstein mellett, a nem politikusok között, őt tartják a legnagyobb élő személyiségnek?

Nagy orvos volt? Bizonyára az is. Őt nem a felfedezések, szervátültetések tették világhíróvá. Nála az a bámulatos, ahogy a petróleumlámpa mellett küzd, primitív körülmények között az emberek életéért.

Talán nagy teológus volt? El kell ismerni, hogy a teológia területén is jelentőset alkotott. Jézus messiási tudatáról vallott felfogása kora liberális teológiaiájához viszonyítva előrelépést jelent. Az Isten orszá-gával kapcsolatos nézetei is áttörik kora liberális teológiai gondolkodásának a kereteit. Ennek ellenére

megmarad a liberális teológia keretein belül. Ha korszak-alkotó teológusok neve után keresgélünk emlékezetünkben, nem az ő neve jut az eszünkbe.

Talán nagy filozófus volt? Valóban ezen a területen is sokat alkotott. Ha filozófiai munkásságáról merészelhetek bírálatot mondani, akkor az a véleményem, hogy míg teológiája teológiai ihletésű filozófia, addig filozófiája filozófiai ihletésű teológia. Ha ebben a megfogalmazásban van is némi túlzás, egy azonban bizonyos, hogy nem Schweitzer filozófiája hódította meg a világot. Akik az ő munkásságát nagyra értékelik, azok a legtöbb esetben homlokegyenesen ellentétes filozófiai talajon állnak. Nagyon sokan vannak ezek között marxisták is.

Talán ő volt a mi korunk nagy kegyese? Ahogy minden élethelyzet megformálja a maga szentség-ideálját, úgy ő személyesítene meg a mi korunkét? Assisi Ferenc megszemélyesíti az uralkodó egyházzal szemben a szolgálatot, István magyar király a kaoszban a rendet, Schweitzer profitéhes világunkban az irgalmasságot?

Lehet, hogy ez is hozzájárult a népszerűségéhez. Bár Európában az ő korában elég sokan éltek hozzá hasonló egyéniségek. Csak példának említeném a sok közül Sztehló Gábor, aki élete kockáztatásával sok gyermek életét mentette meg. Hány és hány elfelejtett ember van, akik emberek maradtak az elembertelenedés korszakában. Életük talán nagyobb veszélyben forgott, mint az őserdők orvosáé. El kell ismernünk, hogy életpályája sokakat megihletett és magávalragadott. Minden élő iránt oly részvét volt szívében, hogy még attól is megrettent, ha valaki egy maláriával fertőzött szúnyogot ütött agyon a karján. Mégsem minden embert felülmúló humanitásban kell keresnünk világgraszoló tekintélyét és jelentőségét, amelyre korunkban szert tett.

Mi tehát Schweitzer titka? Orgonaművészete? Szervező ereje? Talán az, hogy ez a sok nagyszerű emberi adottság és érték benne egy személyben találkozott?

Schweitzer titka abban van, hogy megfogalmazta korunk nagy vezérlő eszméjét, az élet tiszteletét. Végeredményképpen mindegy, hogy ő ehhez a tételhez milyen teológiai vagy filozófiai úton jutott el. Eszméjének jelentősége abban van, hogy magával ragadja és egyesíti Keleten és Nyugaton egyaránt korunk emberét, függetlenül attól, hogy milyen vallású, és hogy milyen világnézetet vall. A két világháború, és az atomhálál árnyékában élő ember számára megfogalmazza az egyetlen ésszerű és erkölcsös magatartást.

Leírja, hogy 1915. szeptemberében egy hajón utazott. "A harmadik nap estéjén, amikor a lenyugvó nap fényében hajónk éppen egy vízilócsordát kergetett széjjel, hirtelen anélkül, hogy megsejtettem, vagy kerestem volna, megjelentek előttem a szavak: "Az élet tisztelete". A vasajtó engedett." Az eszme hirtelen megvilágosodott.

Schweitzer racionalizmusa érvényesül, amikor tételét elemezve kifejti: "Az életről és a világról elmékedés...kényszerítő erővel elvezet az élet tiszteletének az elvéhez... Ez a gondolati alapon álló erkölcs abszolút alapelve... Végre megnyílt előttem a világ és életigenlés meg az erkölcs találkozásához vezető út." Filozófiája és teológiája egymáshoz való viszonyára nagyon

jellemző ez a mondata: "Az élet tiszteletének erkölcsé a szeretet erkölcsének a kiterjesztése az universalisba. A gondolati szükségszerűségként felismert jézusi erkölcs ez."

Mi, akik Schweitzer gondolatait elemezzük, azt az eszmét, amit ő 1915. szeptemberében a vízilovak szétrebbenésekor fedezett fel, régebbi keletűnek tartjuk. A tízparancsolatból az ötödik kísértetiesen hasonlít ehhez. Azon is lehetne vitatkozni, hogy ez gondolati szükségszerűség, vagy kinyilatkoztatás? Még azon is, hogy a kettő egymással milyen kapcsolatban van.

Az, hogy valaki az élet nagy eszméjét a második kőtábláról választja ki magának, sem nem megbotránkoztató, sem nem újkeletű. Az utolsó ítéletről szóló példázatban Jézus azt mondta, hogy a pohár vizet, amit a kicsinyeinek adtak, neki adták. Ezzel tisztázta, hogy az igazi erkölcsiség a második kőtáblán foglaltakban valósítható meg. Istent csak az emberekben, és az embereken keresztül lehet szeretni. Az azonban elgondolkodtató, hogy Schweitzer kiemeli a második kőtábla hét parancsolata közül az ötödiket. Kérdezhetnénk, hogy gazdasági és társadalmi problémáktól feszülő világunkban miért siklik el - többek között - a hetedik parancsolat felett?

Szerintem Schweitzer népszerűsége és egyetemes hatása éppen abban van, hogy az ötödik parancsolatra helyezi a hangsúlyt. Ezt nem mózesi megfogalmazásban, úgy hogy "ne ölj", hanem jézusi, tehát pozitív megfogalmazásban használja: tiszteld az életet. A szeretetnek azt a parancsát - legalábbis ahogy ő írja - ő kiszélesíti és kiterjeszti az egész teremtett világra.

Ha Schweitzerhez igazságosak akarunk lenni, akkor meg kell állapítanunk azt, hogy nála az, hogy az ötödik parancsolat körül forog, nem jelent erkölcsi minimalizmust. Nem akarja leszűkíteni az erkölcsöt az ötödik parancsolatra. Érti a társadalmi igazságtalanságokat, fáj neki az, hogy az anyagi javak világunkban igazságtalanul vannak elosztva, törleszteni szeretne Afrikában a gyarmati elnyomással kapcsolatos évszázados tartozásokból. Akinek egy öltő ruhája van, és aki ha Európába jön, úgy divatozik, hogy új szalagot varrat kopott kalapjára, gondolom, nem vádolható azzal, hogy nem érzi világunknak azokat az ellentmondásait, amelyek a hetedik parancsolat témakörébe tartoznak. A szörnyű világháború után, amikor oly sok ember pusztult el, ne csodálkozzunk, ha Schweitzer felkiált és azt mondja, tiszteljük az életet! Ha az ellentmondásos világunkban az értelem nem is tudott felülkerekedni, ha mind a tíz parancsolatot nem is tudtuk megtartani, álljunk meg és gondolkozzunk. Legalább ezt az egyet, az élet tiszteletét tartjuk meg. Azzal, hogy az élet tisztelete elvét megfogalmazta, nem akart felszabadítani erkölcsi szabadságra, hanem a vesztébe rohanó világnak megálljt kiált, mielőtt megsemmisíti önmagát.

Az életmű függetlenül teológiai és filozófiai háttértől is rendkívül érdekes.

1875. január 14-én született Kayserbergben. Úgy apai, mint anyai ágon ősei között lelkészek vannak. A zene szeretete is családi örökség. Fél évvel születése után apja Grünsbachba kerül lelkésznek. Schweitzer nem tartja magát csodagyereknek. A bizonyítványért meg kell dolgoznia. Érzékeny gyermek volt, erősen kifejlett igazságérzettel. Félzségsége ellen is küzdenie kellett. Családi otthona melegsége, édesapja délutáni istentiszteleteken tartott prédikációi elkísérik egész életútján.

A mülhauseni gimnáziumi évek után Strassburgba kerül egyetemre. Párizsban és Berlinben is tanul. Strassburg két-nyelvűsége, ökumenikus légköre és egyeteme, liberális szelleme nagy hatással van rá. Nagy buzgalommal hallgatja Heinrich Julius Holtzmann előadásait a szinoptikusokról. Indelband filozófiai előadásai is inspirálják. Már itt kiderül, hogy önálló gondolkodó. Jézus élete és az utolsó vacsora elemzése során érvényesíti a kora liberális teológusaihoz képest pozitívabb nézeteit az eszhatológiáról. Kanttal való foglalkozása során kitűnik, mennyire izgatja az erkölcs racionális és irracionális összefüggése. 1899-ben filozófiai doktorátust szerez.

A strassburgi Szent Miklós-templomban 1899-ben segédlelkésszé állást kap. Meredek ívben emelkedik pályája. 1902-ben magántanár lesz a teológiai fakultáson. A következő évben a strassburgi teológiai szeminárium igazgatójává nevezik ki. Charles-Marie Widor ismeretsége és barátsága orgonaművészi karrierjében jelentős. Bachról könyvet ír, és Bach-kórust vezet.

Már ebben az időszakban keresi azt a területet, ahol tettekre válthatja hitét, megvalósíthatja humanista eszméit. Egy missziói körlevél olvasása nyomán megtalálja azt a területet, ahol legjobban használhat a szenvedő emberiségnek. A Párizsi Evangélikus Missziói Társasággal tárgyal. Elhatározza, hogy Gabonban, az afrikai őserdőben, az egyenlítőttől délre gyógyítja a négereket. 1905-ben beiratkozik a strassburgi egyetem orvosi fakultására. A tanulás mellett Bachról szóló könyvének német változatán dolgozik. Pál apostol misztikájáról ír könyvet, és tovább dolgozik Jézus életével foglalkozó munkáján. Az orvosi diplomához szükséges disszertációját Jézus magatartásának pszichoterápiai kutatásairól írja.

Feleségül veszi Helene Bresslau-t. Az orvosdoktori diploma kézhezvétele után lázas utikészülődésbe kezd. Pártfogókat, anyagi támogatókat szerez, majd 1913. március 26-án hajóra száll. Elindul, hogy Lambarénében, az Ogooué partján kórházat építsen.

A mély elkötelezettség mellett - melyet a szenvedő emberek iránt érzett - szüksége volt hatalmas akarat erőre, kitartásra, leleményességre és az Elzászból hozott humorérzékére.

Afrikai rendelését a szabad ég alatt kezdi, majd egy elhagyott tyúkólat nevez ki műtőnek és rendelőnek.

Félig orvos, félig pallér. A szünni nem akaró építkezéseket irányítja. Legtöbbször maga is részt vesz a fizikai munkában, az építkezéseken. Valóságos hősköltemény, ahogy az elhagyott tyúkóltól a kórházfaluig eljutnak, ahol már külön "pavilon" van a fertőző betegeknek, és a leprásokat is el lehet különíteni.

Az első világháború alatt, mint hadifoglyot internálják. 1917-ben hadifoglytáborba viszik, és hadifogolycsere révén kerül vissza Elzászba.

Strassbourgban a városi kórházban kap munkát. A Szent Miklós-templom prédikátora lesz. Operációkon esik át. 1919-ben kislányuk születik.

A világhírnév útján akkor indul el, amikor Söderblom svéd érsek meghívja Svédországba és barátságába fogadja. Előadó körutat szervez számára. Az itt tartott előadások anyaga szolgál alapul egy Afrikáról szóló könyvének. Amit az afrikaiakkal tesz, nem jótettnek, hanem törlesztésnek tekinti, azért a sok szenvedésért, amit az európaiak okoztak nekik. Svájcban, Angliában és Csehszlovákiában is tart előadásokat. Adósságait kifizeti, és új tőkét gyűjt afrikai útjához. A zürichi egyetem díszdoktorává lesz, de a felkínált katedrát nem fogadja el.

Újra elindul 1924. február 14-én Afrikába. Ettől kezdve már Afrika az igazi hazája. Csak pihenésre, előadókörutakra szakítja meg lamarénéi tartózkodását. Vérhasjárvány, éhínség fogadja. Kijavítja a roskadozó kórházat. A következő évben egy új kórháztelep építéséhez kezd.

Elnyeri Frankfurt város Goethe-díját. Goethe halála századik évfordulóján a frankfurti Opera épületében ő tartja a megemlékező beszédet. Szavai szörnyű jövődőlésnéként hatnak: "Vajon mit hoz még ez a szörnyű század?... Mephisto ezer grimasza és gúnykacaja vigyorog az arcunkba"!

Hitler beszédéből arra következtet, hogy hamarosan kitör a második világháború. Elelemmel és gyógyszerrel igyekszik ellátni kórházát. Majdnem tíz évet tölt Afrikában. Amikor kezd a világ felocsúdni a háború lidércnyomása alól, Schweitzer és kórháza újra az érdeklődés középpontjába kerül. Személye jelképpé válik.

Amerikába utazik 1949-ben. Jellegzetes amerikai fogadtatásban részesül. Megrohamozzák az újságírók. Végighurcolják az országon. Hatására jellemző, hogy példája nyomán Haitiban, Peruban, a Fülöp-szigeteken, Brazíliában, Burmában kórházakat létesítenek. Elutazásakor az őt ostromló újságíróknak kijelenti, hogy ha most nem a magasztos szellem kormányozza a világot, akkor a világ elpusztul.

1953-ban Nobel-békedíjjal tüntetik ki. A következő év novemberében tartja meg Oslo-ban Nobel-beszédét. "Szi-lárd meggyőződése - mondja - hogy el kell tartásitanunk a háborút erkölcsi indítékok alapján." A szertartási rend szerint meghajol a király előtt. A király azonban ezt mondja: "Nekem kell ön előtt meghajolnom."

Kitüntetések özöne árasztja el, több egyetem díszdoktorrá fogadja.

Az oslói Nobel-díj bizottság 1957. április 24-én a sajtóban és a rádióban való közlésre szétküldte Schweitzer "A lelkiismeret deklarációja" című felhívását. Az a meggyőződése, hogy az atomháború kérdése nem a napi politika körébe tartozik, sőt nem is egyszerűen csupán politikai kérdés. Felszólítja úgy az Egyesült Államokat, mint a Szovjetuniót, hogy haladéktalanul szüntessék meg az atomkísérleteket. "Nem vállalhatjuk a felelősséget azért a következményekért, melyekkel az utódaink számára járhat. A legnagyobb és legborzalmasabb veszély fenyegeti őket. Addig kell megállnunk, amíg nem késő."

Felhívása nyugaton az erő politikáját képviselők körében zavart kelt. "Tudományos" nyilatkozatok jelennek meg arról, hogy a radioaktív csapadék veszélye jelentéktelen. Megintik a "nyugtalan" Schweitzert. Azzal vádolják, hogy a kommunisták kezére játszik.

A tudósok egy csoportja az ENSZ-hez fordult azzal a követeléssel, hogy azonnal hagyják abba a légköri atomkísérleteket. A petíciót harminchat Nobel-díjjal együtt Schweitzer is aláírja.

A "Lityerturnaja Gazetta" gyönyörű cikket közöl Schweitzerről.

A Norvég Rádió 1958. áprilisában három felhívását teszi közzé, amelyben figyelmezteti a világot a radioaktív veszélyre. Az atomháborúval kapcsolatban ezt mondja: "Amikor az embernek atomfegyverekkel van dolga, egyik sem mondhatja: Most pedig döntsön a fegyver. Csupán azt mondhatja, hogy most pedig közösen kövessünk el öngyilkosságot és megsemmisítjük egymást." Szorgalmazza a legmagasabb szintű tárgyalásokat.

Hochhutnak "A helytartó" című drámájával kapcsolatban írt levelében az egyházak felelősségével foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy az egyházakat bűn terheli, már csak azért is, hogy tudomásul vették a zsidók üldözésének szörnyű tényét.

A természet vegyi anyagokkal való szennyezése nyugtalanítja. "Az ember felismerni is alig képes - mondja - a saját maga által teremtett rossz szellemeket."

Gerald Göttinget, aki az NDK-ból a nyolcvanadik születésnapjára Lamberénéba küldöttséget vezetett, arra kéri: "Ha találkozik Rapacki úrral, Lengyelország külügyminiszterével, adja át neki szívélyes üdvözlőmetemet. Az a terv, hogy atommentes övezetet hozzanak létre Európa szívében, ez Németország, de egész Európa számára a legjobb megoldása a kérdésnek."

A "Lityerturnaja Gazetta" kérdőíve kitöltésekor írja: "Az atomháború értelmetlen. Semmit nem old meg... Ez az eltökéltség, hogy kölcsönös bizalommal lesznek egymás iránt, új légkört teremt a Kelet és Nyugat közötti viszonyban."

A nyolcvanéves Schweitzer tekintélyével támogatja a

moszkvai nemzetközi egyezményt a légi, kozmikus és víz alatti atomrobbantások eltiltásáról.

Kilencvenedik születésnapján a sok jókívánság között ott van a magyar egyházak üdvözlete is.

1965. szeptember 15-én halt meg. Dolgozószobája ablaka alatt ástak sírt neki. A leprások készítették számára koporsót. Pálmalevelekkel takarták le. A gaboni kormány képviselője mondta a temetésén: "Mehalt a tiszteletre legméltóbb és a világ legtiszteltebb polgára."

Schweitzer az értelem jegyében megfogalmazott "élet tisztelete" elve világunkat átfogó eszmévé lett, mely egyesíteni tudott sok békére vágyó, jószándékú embert.

Ma mind jobban érezzük azt, hogy szükségünk van egy olyan átfogó tételre az egyházaknak is, mely képes egyesíteni a keresztyéneket a világunkért való felelős szolgálatban.

Ahogy Schweitzer által a józan ész és az értelem jegyében megfogalmazott elve az "élet tisztelete" képes volt hidat verni Kelet és Nyugat között, és egyesítette a békére vágyó jószándékú embereket, úgy mind égetőbben érezzük annak a fontosságát, hogy legyen a mi korunkban egy olyan átfogó teológiai tétel, amely képes egybefogni a történelem során széttagozódott keresztyéniséget az emberiség közös ügye a béke és az élet védelmében.

Ez a világunkért való felelősség és együttműködés közös platformját úgy szeretnénk megteremteni, hogy megpróbáljuk sürgősen megoldani régi és újkeletű teológiai problémáinkat, nem sok reménnyel kecsegtethetjük magunkat. Nagyon valószínű, hogy ha a közös cselekvést attól tesszük függővé, hogy előbb ezeket a problémákat megoldjuk, lemaradunk a világért való közös, felelős szolgálatról.

A diakónia az a teológiai tétel, amely képes összekapcsolni a múltjuk által rendkívül leterhelt és a jelenben is mélyen megosztott egyházakat a békéért és a világ életéért végzett felelős szolgálatban. A diakóniai teológia az a lehetséges platform, ami egyesítheti a keresztyéniséget az atomhalállal fenyegetett világunkban az emberiségért végzett szolgálatra.

Megkockáztatom azt a megjegyzést, hogy ami az "élet tisztelete" az értelem jegyében a világnak, az a diakóniai teológia a hit jegyében az egyházaknak. Jó lenne, ha mind szélesebb körben felismernék ennek a teológiának a korszerűségét, és azokat a lehetőségeket, melyet keresztyéniségünk számára tartalmaz a világunkért való felelős-ségünk terén. Ma még talán jóslásszerűnek tűnik a fogalmazás, de csábító, hogy leírjam. Amilyen hatalmas, világot átfogó eszmévé lett az egész világunk számára fenyegetett korunkban az "élet tiszteletének" az eszméje, olyan világot átfogó, a világért felelősséget érző keresztyéneket közös nevezőre hozó lesz a diakóniai teológia.

Schweitzer nem a hagyományos - a reformáció által soha el nem fogadott - értelemben szent. Abban az értelemben lett korunk szentje, hogy megfogalmazta, ami ma egyedül helyes, ésszerű és humánus.

A L E L K I P Á S Z T O R T E X T Á R I U M A 1924-1984

L u k á c s e v a n g é l i u m a

- 1 . 5 - 23 : 70 , 629 / 83 , 552 /
 26 - 38 : 76 , 625 / 83 , 557 /
 46 - 55 : 63 , 634 / 78 , 684 /
 57 - 80 : 83 , 555 /
 68 - 80 : 32 , 9 / 33 , 6 / 34 , 20 / 42 , 18 / 47 , 386 /
 52 , 475 / 58 , 550 / 70 , 637 / 76 , 626 /
 2 . 1 - 14 : 24 I 15/25 I 26/28,24/29,21+30,21/33,21/
 36 , 20/38 , 34 / 39 , 43 / 42 , 8 , 23/43,605/
 50,440/55,699/58,624/61,389/64,631/
 74,688/74,690,31,700,703/82,701/83,558/
 15 - 20 : 29 , 26/34,13-19/36,25/38,38/39,47/
 43,10,26/43,606/44,460/47,393/56,442/
 55,701/58,626/64,636/65,687/74,693,694/
 82,703/
 21 . : 27 III 13/36,37/38,45/39,55/43,13,36/
 50,444/55,756/64,682/73,700,702/
 25-35 : 31,33/31,74/32,28/34,58/37,48/
 41,45/58,635/81,618/81,625
 33-40 : 29,30/31,37/36,30/43,3=50,443/
 64,638/74,696,697/
 41-52 : 26 II 18/27 II 21/28,59/29,49/36,50/
 38,54/43,62,70/49,68/50,447/55,760/
 56,109/64,689/74,752/74,754/82,744/
 3 . 1 - 6 : 70,626/
 7 -14 : 67,316/76,628/77,376/83,691/
 15 -18 : 58,554/63,630/78,681/
 4 . 1 -12 : 38,338/82,43-51/
 14 -22 : 37,73/37,398/41,77/48,51/62,623/
 74,321/78,638/83,232/
 22 -30 : 29,430/49,249/73,309/
 31 -37 : 72,50/
 50 -52 : 29,180/
 5 . 1 -11 : 27 VIII-IX 13/28,269/29,326/33,1/36,259/
 37,328/38,249/39,294/43,356/43,367/
 51,252/56,378/57,392/65,310/69,449/72,463/
 74,318/83,313/
 27-32 : 67,675/
 33-38 : 71,174/
 6 . 20-35 : 31,231/34,386/72,370/
 36-42 : 27 VIII-IX 9/28,257/31,239/36,256/38,246/
 39,289/43,355/43,364/51,248/56,376/
 65,308/71,435/74,314/74,316/83,310/
 7 . 11-17 : 24 X 5/27 XI 8/28,313/28,320/29,398/
 36,332/37,410/38,334/39,367/51,309/
 56,533/65,493/74,552/83,437/
 31-37 : 65-383/
 36-50 : 32,265/33,283/41,446/48,252/49,81/
 53,213/57,396/59,567/61,256/67,309/
 68,169/78,313/82,633/84,106/

- 8.2.: 68,168,172/
4-15: 24 III 14/26 III-IV 5/27 III 30/28,96/29,82/
36,94/38,121/39,102/43,110,121/51,3/
56,52/64,757/74,57,58/82,55/
16-22: 44,13/53,219/61,312/67,314/72,374/
40 : 43,594/
49-56 : 84,748/
9.18-26: 33,220/48,206/57,268,277/
23-24: 37,127/41,314/
38-50: 44,443/64,483/69,46/79,507/80,61/
51-56: 32,90/33,101/34,103/37,448/41,189/
48,42/52,552/59,62/75,757/83,757/84,745/
57-62: 31,301/32,332/37,485/44,425/48,346/
59,316/73,366/82,405/
10.1-10: 65,513/72,454/
17-20: 32,84/34,107/41,183/48,41/56,65/
71,250/73,233/
25-37: 27 X 10/28,308/29,374/30,364/36,312/
38,306/39,351/42,507/43,448/43,455/
44,323/44,401/51,300/56,475/
61,507/65,195/65,486/74,500/74,502/
78,627/83,429/84,169/
38-42: 24 XI-XII 5/32,53/33,79/37,87/41,131/
43,553/48,9/48,94/49,338/68,171/81,41/
81,635/84,669/
11.1- 4: 34,178/37,447/42,490/44,318/73,239/
5-13: 24 VIII-IX 5/32,153/33,167/34,275/41,303/
48,136/53,176/57,94/61,243/66,588/
67,247/70,183/77,247/81,186/84,167/
14-28: 24 IV 19/27 VI 29/28,130/36,109/36,125/
37,113/39,143/43,163,177/49,333/49.
XII belm. 8-9/51,18/56,120/64,768/75,60/
75,62/83,109/
29-36: 72,637/
12.1-10: 61,571/67,566/77,570/
13-21: 31,227/32,139/37,321/49,201/74,437/
81,631/82,446/
16-31: 44,457/72,61/
31-40: 29,409/31,322/41,601/48,408/48,744/
53,178/61,246/64,680/67,249/73,697,699/
77,249/81,697/
51-50: 26 VI 9/37,361/59,378/69,371/80,315/
54-59: 53,470/67,570/
13.1-5: 44,328/
6-9: 25 I 17/28,332/52,473/55,754/60,634/
75,684/83,622/
10-21: 59,248/73,566/84,163/
22-27: 31,289/49,389/53,329/61,382/67,380/
76,498/84,446/
31-35: 59,380/73,61/
14.1-11: 27 XI 11/28,324/36,367/39,371/56,535/
65,496/74,544/75,555/83,493/
12-14: 71,503/
14-28: 24 VII 13/27 VII 27/28,246/29,316/36,250/
37,276/38,135/38,239/39,265/43,353/
43,359/51,243/56,316/65,256/64,307,309/
80,385-391/83,304/
25-35: 49,202/53,415/61,499/67,506/78,510/
15.1-10: 26 VII-VIII 5/27 VIII-IX 6/28,253/28,384/

- 29,320/36,253/38,243/39,271/43,354/
43,361/44,175/51,245/52,126/56,318/
61,184/65,305/72,656/74,312/83,307/84,99/
11-32: 24 VIII-IX 1/31,108/32,209/33,214/37,368/
41,363/42,487/48,204/49,203/57,275,276/
59,436/69,104-113/70,307/81,309/84,101,104/
16.1-9 : 27 VIII-IX 28/28,282/29,355/36,296/38,287/
43,395,410/51,294/56,468/65,376/82,374/
84,233/84,734/
10-12: 53,126/61,310/67,312/78,315/
13-17: 64,376/79,441/
19-31: 27 VIII-IX 24/28,242/29,213/36,246/38,236/
39,260/43,299,316/44,327/51,194/56,314/
58,480/65,253/74,303,305/83,302/84,235/
17.1-6 : 24 XI-XII 23/70,558/81,607/
7-10: 50,7/53,325/57,193/61,376/67,374/76,445/
84,440/
11-19 : 29,391/36,322/38,309/39,358/43,449/
43,458/44,441/51,303/56,477/65,489/
74,505,507/77,547/83,432/84,368/
20-30: 31,80/31,346/32,12/33,10/41,22/41,389/
44,139,454/47,387/63,626/66,625/78,679/
18.1-8 : 27 VIII-IX 38/53,171/61,187/67,183/78,185/
9-14 : 24 III 18/25 XI-XII 1/29,364/36,303/38,296/
45,451/51,296/56,471/65,381/74,433/
74,435/85,424/84,164/
17 : 72,680/
31-43 : 27 III 39/28,101/29,86/36,98/38,124/
39,106/40,47/43,159/43,166/51,6/
56,54/67,760/74,61,62/82,57/
19.1-10: 31,112/40,259/43,557/44,37/61,631/
74,444,445/80,609-616/82,188/84,671/
11-27: 41,596/48,696/
37-40: 70,180/81,1030/
41-48: 24 VIII-IX 18/27 VIII-IX 34/28,286/29,360/
33,276/36,299/37,362/38,289/43,396,412/
51,295/56,469/65,379/74,428,430/83,421/
20.9-19: 71,379/
24: 43,385,433/
34-40: 72,633/
21.1-4: 78,382/
21: 37,58/
25-36: 25 I 6/28,12/29,10/36,12/38,24/39,29/
43,214/50,395/50,398/55,691/73,672,674/
83,611/
22.14-23: 69,113/73,98/80,167/
24-27: 28,80/61,108/
31-34: 44,97/70,554/73,99/81,511/
39-53: 66,138/73,100,102/81,121/
54-71: 26 III-IV 26/30,185/66,141/70,36/73,105/84,747/
23.1-16: 66,143/72,109/
17-31: 66,146/

- 32-43:66,148/68,170/70,38,40/74,113/
33-49:24 V 7/31,156/41,232/44,157/69,116/80,170/
39-46:29,142/32,110/33,137/37,133/43,220/
48,87/57,81/66,150/74,111/
24. 1-12:24 V 12/64,124,68,172/79,179/
13-35:27 V 27/29,150/33,29,116/36,168/
38,175/39,185/43,206,226/44/158/45,17/
49,37/51,103/56,184/65,119/65,509/
67,89-99/74,183,185/83,176/
36-45:64 128/79,182/
44-49:53,174/61,191/67,188/78,190/
50-53:31,214/34,184,41,396/48,137/57,172/
59,242/73,243/

J á n o s e v a n g é l i u m a

1. 1-14:28,28/32,222/32,25/33,25/34,48/
41,40/44,19/47,391/48,471/52,477/55,641/
72,367/80,630/
14-18:32,18/33,18/37,44/41,32/47,390/60,686/
66,687/77,693/
19-30:25,15/28,20/29,17/36,18/36,158/39,39/
43,5,20/50,439/52,173/53,63/55,696/
61,56/64,628/66,704/67,49/73,679/73,681/
81,627,629/83,233,
35-43:31,16/32,47/32,49/33,42/34,67/
37,419/41,90/48,7/48,10/49,205/57,409/
69,52/80,118/
43-52:27,1/33,47/34,79/41,92/43,556/48,8/
70,314/81,314/
2. 1-11:24 III 17/27 II 26/28,63/39,53/36,53/38,57/
39,72/43,63,73/50,448/55,762/63,691/
79,185/82,746/83,754/84,673/
13-22:41,550/48,348/55,439/52,441/53,67/
57,464/61,61/66,633/67,55/77,120/80,379/
3. 1-15:24 VII 7/27 VII 19/28,239,29,214/36,243/
38,232/39,256/43,298,313/51,192/56,312/
57 XII 5/61,315/65,241/75,242,245/82,245/
82,635/
16-21:27 VII 15/28,221/29,194/36,207/37,238/
38,229/39,240/43,296/43,310/46,26/51,189/
52,479/56,254/57 XII 1/65,248/74,252/75,254/83,246/
26-30:30,308,34,29/35,343/48,469/52,476/
58,556/60,638/66,629/75,689/83,626/
31-35:31,224/80,633/84,51/
4. 5-14:33,51/34,92/37,285/41,97/49,7/59,56/
69,240/90,240/
15-30:34,55/34,96/37,187/44,273/49,8,11/
59,58/76,506/78,379/81,45/
31-43:30,288/31,264/33,53/41,127/58,633/
70,249/70,754/81,303/84,740/
46-54:27 XII 17/28,351/29,424/36,386/38,357/
43,537/43,547/51,392/56,542/65,566/75,570/
5. 1-18:30,273/32,277/33,293/

- 48, 256, 49, 253, 52, 31, 56, 57, 40, 58, 642,
70, 497, 81, 503
19-29: 32, 351, 37, 405, 41, 592, 48, 405, 49, 390
70, 701, 78, 763
24-25: 53, 122, 61, 127, 67, 117, 76, 190, 84, 183
26-30: 31, 159, 53, 472, 59, 189, 61, 620, 67, 572, 68, 44
31-39: 33, 152, 34, 343, 60, 636, 66, 627, 75, 687,
83, 625,
45-47: 53, 210, 55, 385, 61, 252, 67, 254, 78, 251
6 1-15: 24 IV 22/26 III -IV 20/27 IV 35/28, 134/36, 115,
37, 445, 35, 148, 43, 200, 210, 51, 51, 56, 122,
58, 629, 65, 50, 75, 102, 75, 103, 81, 126, 83, 112/
24-29: 37, 118, 48, 342, 49, 85, 57, 455, 57, 456, 71, 447,
30-40: 49, 388, 53, 65, 61, 59, 67, 51, 77, 117,
44-47: 49, 167/
47-57: 32, 93, 33, 104, 34, 312, 41, 193, 48, 43/
57, 408, 59, 373, 60, 119, 69, 55, 72, 246, 80, 120/
60-66: 53, 370, 61, 486, 67, 433, 76, 501, 84, 510,
60-69: 32, 151, 41, 300, 48, 35, 57, 92,
66-69: 31, 340, 44, 207, 49, 9, 69, 364, 80, 311, 82, 416,
7. 14-18: 28, 1, 49, 6, 63, 754, 78, 755/
28-29: 66, 685, 77, 690
33-39: 32, 166, 41, 309, 48, 139, 57, 133,
37-39: 28, 373, 44, 220, 49, 166, 59, 244, 71, 438, 73, 4,
40-44: 30, 255, 81, 306
8. 1-11: 49, 204, 73, 312, 81, 633,
12: 25 I 20/28, 342, 29, 404, 49, 5, 52, 520, 60, 694/
62, 198-202, 66, 698, 75, 750, 77, 129,
82, 411, 83, 702,
21-30: 31, 116, 37, 391, 44, 123, 64, 319, 79, 436,
31-36: 26 V 15, 32, 268, 33, 287, 37, 439, 38, 181,
41, 450, 44, 126, 48, 253, 50, 350, 72, 574
37-45: 45, 69, 45, 367, 80, 313/
46-59: 27 V 10, 28, 137, 29, 136, 36, 120, 38, 163/
39, 151, 43, 202, 43, 213, 49, 44, 51, 54, 56, 123/
75, 105, 75, 106, 65, 52, 83, 114/
9. 1-7: 31, 285, 37, 442, 49, 343, 59, 509, 70, 697/
24-38: 32, 323, 33, 336, 34, 374, 41, 542, 53, 323,
57, 461, 61, 373, 67, 371, 68, 733, 76, 443,
84, 437,
10. 1-6: 73, 231
7-10: 71, 443
11-16: 27 IV 9, 28, 189, 29, 156, 32, 142, 36, 79
38, 183, 39, 192, 43, 262, 43, 274, 44, 160
51, 109, 56, 188, 56, 294, 65, 125, 67, 778,
73, 173, 82, 183/
17-19: 69, 61, 80, 126,
20-30: 31, 75, 32, 347, 33, 357, 41, 554, 59, 629, 67, 120,
78, 77, 80, 251
30-42: 70, 633.
11 1-11: 32, 280, 33, 298, 41, 49, 48, 258, 49, 339,
57, 405, 59, 64

- 20-27:33,82/41,134/48,38,44/53,121/54,136/
61,125/67,115/76,188/84,181/
31-46:29,33/59,115/80,569/
47-57:49,86/59,117/69,58/80,123/
12.1-8: 32,106/33,134/34,120/37,450/44,156/
48,86/57,80/70,34/
12-18:31,28/31,153/
20-26:32,146/33,156/37,343/41,297/48,134/
45,3/49,45/57,80/57,473/59,186/66,753/
76,54/83,452/84,53/
30-36:37,230/68,691/79,742/
37-42:49,82/63,756/78,766/
44-50:53,271/61,317/67,318/77,378/
13.1-17:44,315/52,519/53,69/61,107/61,119/
64,112/65,58/66,761/75,111/75,113/
82,167/
21-32:34,116/49,244/
34-35:32,96/33,130/37,121/41,199/48,85/
60,688/61,641/66,690/77,697/
14.1-6:31,209/32,129/41,245/48,133/57,88/62,328/
70,186/81,188/82,410/
13-15:31,218/48,475/68,695/79,744/
15-21:32,168/41,343/48,168/57,175/60,535/
72,244/
23-31:29,191/38,225/39,235/43,295/43,207/
44,223/51,187/56,253/59,246/65,245/
74,247/74,249/83,243/
15.1-8:32,325/37,242/41,546/48,344/49,169/
53,275/57,465/59,252/61,371/67,368/
71,693/77,436/
9-14:30,204/41,346/53,411/61,494/67,444/
78,502/
15-17:48,169/57,178/71,382/
26-16.4:24 VI 12/27 VI 25/28,125/33,176/36,200/
38,202/39,230/43,293/43,303/44,1932/
51,183/56,25/65,184/75,236/82,238/
16.1-4:ld.15.26.
2.: 77,544/
5-15:27 VI 18/28,205/29,164/33,169/36,188/
39,216/43,265,279/44,241/51,114/55,257/
56,245/65,177/75,180/75,182/82,231/
16-23:29,160/36,184/37,184/38,187/39,197/
43,264/43,276/44,161/51,111/56,190/
65,175/75,176/75,178/82,186/
23-30:26 VI 1/27 VI 22/28,208/29,167/36,191/
38,199/39,221/43,267/43,281/56,247/
65,180/75,184,186/82,233/
17.1-10:31,212/39,203/44,385/49,128/53,179/
61,249/67,252/76,313/84,232/
11-19:27 X 16/28,265/31,145/37,109/49,162/
61,574/63,1/67,512/78,572/

18	33-38	48, 409	60, 756	67, 56	77, 122	
19	1-5	31, 156	53, 72	61, 121	6, 107	17, 72
	16-30:	27 v 18	28, 158	38, 169	39, 76	43, 204
		44, 165	51, 61	56, 180	64, 118	65, 62
		75, 115	81, 122	82, 169		
	38-43:	72, 120				
20.	1-10:	28, 166	49, 123	53, 120	61, 123	67, 112
		76, 185	84, 177			
	11-18:	32, 118	33, 145	34, 131	41, 237	48, 90
		49, 185	78, 187			
	19-31:	28, 185	29, 153	31, 169	34, 160	36, 172
		37, 143	414	39, 190	43, 261	43, 272
		44, 159	51, 106	53, 469	54, 323	56, 185
		59, 182	60, 568	65, 122	74, 188	189
		81, 117	83, 107	179		
21	1-14:	49, 127	64, 167			
	15-19:	27 VI 13	32, 136	33, 150	33, 247	34, 287
		36, 142	41, 242	48, 91	57, 86	59, 184
		61, 448	70, 174	81, 177		
	27:	57, 1				

A p o s t o l o k c s e l e k e d e t e i

1.	1-11:	24 VI 7	28, 212	30, 206	32, 160	33, 174
		34, 308	37, 209	38, 192	39, 288	40, 220
		47, 147	52, 175	60, 246	66, 237	68, 612
		74, 240	242	83, 239		
	13-18:	40, 232	49, 77			
	15-26:	34, 186	40, 224	71, 239		
2.	1-13:	24 VII 2	26 VI 4	27 VII 10	30, 224	32, 174
		34, 149	34, 202	38, 222	39, 238	40, 229
		47, 150	50, 364	52, 178	60, 250	66, 244
		75, 238	82, 241			
	14-18:	34, 207	60, 252	73, 249		
	36-38:	34, 242	40, 237	50, 137	54, 232	60, 308
		62, 248	78, 243			
	42-47:	34, 245	37, 445	40, 243	54, 235	60, 310
		62, 251	68, 247	78, 246		
3.	1-10:	34, 248	39, 277	40, 273	42, 335	60, 311
		79, 317				
	11-26:	43, 599	72, 173			
4.	1-12:	39, 278	42, 337	53, 402	72, 699	
	8-22:	34, 252	40, 277	59, 568	60, 314	
	13-20:	36, 47	37, 445			
	23-31:	40, 281	60, 317			
	32-35:	42, 329	54, 287	62, 316	68, 373	76, 380
		84, 381				
5.	1-11:	37, 484	39, 280	50, 229		
	16-21:	34, 254				
	29:	37, 482				
	30-32:	70, 238	81, 296			
	34-42:	34, 258	40, 286	42, 379	60, 379	
6.	1-7:	39, 4	40, 292	64, 180	79, 254	
	8-15:	34, 262	35, 266	44, 462		
	55-60:	40, 326	71, 576			
8.	14-25:	34, 266	69, 499	80, 491		
	26-38:	34, 169	269	40, 332	42, 383	52, 278
9.	1-9:	34, 295	40, 336	60, 495	64, 249	79, 375

- 10-22: 40, 340 / 60, 497 /
 19-28: 34, 298 /
 10. 1 : 43, 475 /
 25-33: 34, 302 / 40, 365 /
 34-43: 30, 167 / 38, 173 / 39, 189 / 47, 111 / 52, 112 /
 66, 178 / 75, 124, 125 / 82, 177 /
 42-48: 30, 227 / 35, 219 / 36, 205 / 38, 227 / 39, 242 /
 41, 299 / 47, 151 / 52, 180 / 66, 246 / 75, 240,
 242 / 82, 243 /
 12. 1-11: 40, 371 / 60, 502 /
 13:26-41: 50, 88 / 69, 125 / 80, 175 /
 42-49: 34, 317 / 70, 367 / 81, 370 /
 14. 8-20: 24 X 12 / 34, 320 / 40, 375 / 72, 511 /
 28 : 36, 285 /
 15. 1-32: 50, 367 /
 6-12: 40, 384 / 60, 505 / 70, 241 / 81, 299 /
 16. 9-15: 34, 324 / 34, 370 / 40, 412 / 42, 428 / 58, 375 /
 60, 507 / 74, 664 / 82, 636 /
 25-34: 40, 422 / 42, 390 / 44, 270 / 71, 185 /
 17.16-34: 26 IX 3 / 34, 327 / 40, 427 / 42, 393 / 58, 1-6 /
 58, 65-71 / 58, 193-197 / 58, 370 / 68, 631 /
 79, 627 /
 18. 1-5: 26 II 27 / 30, 63 /
 24-29: 1 : 29, 1 /
 19. 1-11: 34, 355 / 73, 369 /
 23-40: 34, 358 / 40, 430 /
 20.17-38: 34, 362 / 40, 434 / 41, 1 / 16, 65, 113, 161,
 209, 277, 325, 373, 421, 477, 525, 573 / 42, 422 /
 58, 371 / 60, 563 / 81, 50 /
 17-24: 43, 1 / 97, 337 / 70, 47 /
 28-38: 27 XI 1 / 30, 73 / 33, 340 / 41, 16 / 43, 289 /
 65, 663-672 / 71, 177 /
 32-35: 43, 193 / 43, 529 / 54, 424 / 62, 564 / 68, 566
 76, 566 / 84, 569 /
 21. 1-14: 34, 365 / 40, 467 / 41, 17 /
 15-25: 41, 17 /
 24.10-16: 40, 472 /
 24-32: 30, 277 / 34, 377 / 40, 476 /
 25. 1-27: 34, 381 / 41, 178 /
 26. 1-32: 41, 178 /
 9-20: 67, 751 / 76, 758 / 84, 766 /
 14-18: 50, 185 /
 22-32: 30, 196 / 63, 761 / 79, 51 /
 27. 1-44: 40, 480 / 41, 227 /
 28.16-31: 40, 514 / 41, 228 /

R ó m a i l e v é l

1. 1-6 : 31, 317 / 63, 682 / 78, 687 /
 13-20: 42, 101 / 57, 16, 63 /
 16-18: 30, 380 / 36, 382 / 44, 311 / 64, 188 / 79, 308
 82, 509 /
 18-25: 68, 745 / 79, 749 /
 2. 12-16: 60, 48 /
 17-24: 42, 555 / 71, 313 /
 3. 9-23: 83, 509 /
 20-26: 64, 505 /

- 21-28: 47, 196 60, 561 81, 506
 28-31: 69, 439 80, 376
 4. 2- 8: 54, 334 62, 381 68, 437 77, 439
 20-25: 72, 125
 5. 1-11: 44, 82 47, 73
 12-18: 44, 37 53, 520 / 81, 56
 18-21: 48.belm. 37 / 61, 633 / 67, 684 / 75, 694 / 83, 630
 6. 3-11: 30, 267 / 38, 250 / 39, 310 44, 68 / 47, 186 / 52, 236 / 66, 369 74, 378, 380 / 83, 31
 12-18: 70, 318 / 81, 317 /
 19-23: 38, 278 39, 305 / 47, 188 52, 283 66, 372
 74, 382 / 83, 380 /
 7. 4- 6: 69, 445 / 80, 382 /
 14-25: 36, 67 40, 258, 160 / 56, 178 / 73, 125
 8. 1- 2: 37, 233 / 71, 618 /
 6-11: 54, 370 / 60, 384 / 62, 496 / 77, 503 /
 12-17: 30, 281 / 38, 281 / 39, 309 / 47, 189 / 52, 284 /
 66, 376 / 74, 421 / 74, 422 / 83, 416 /
 18-23: 30, 260 / 38, 244 / 39, 250 / 39, 292 / 47, 182
 52, 232 / 66, 314 / 71, 38 / 71, 622 / 624
 75, 311, 312 / 78, 357 / 82, 359 / 84, 611 /
 24-27: 32, 35 / 42, 42 / 44, 214 / 64, 175 / 79, 248 /
 83, 235 /
 28-30: 40, 22 / 80, 694 /
 31-34: 26 V 10 / 44, 438 / 64, 177 / 79, 251
 31-39: 31, 23 / 37, 330 / 40, 73, 74 / 42, 425 / 60, 63
 68, 112 / 78, 121 /
 9. 1 : 61, 155 /
 15-16: 44, 383 / 62, 490 / 68, 443 / 77, 445 /
 30-33: 69, 374 / 80, 317 /
 10. 1-15: 37, 290 / 42, 332 /
 12-17: 40, 29 / 54, 279 / 59, 760 / 62, 305 / 68, 307 /
 76, 316 / 84, 254 /
 11. 17-24: 72, 381 /
 25-32: 72, 431 /
 33-36: 30, 231 / 38, 230 / 39, 258 / 47, 152 / 52, 182 /
 66, 250 / 74, 300, 301 / 83, 249 /
 12. 1-5: 30, 50 / 38, 52 / 39, 71 / 41, 143 / 47, 10 /
 51, 503 / 59, 657 / 65, 701 / 73, 749 / 751 /
 81, 756 /
 6-16: 37, 380 38, 55 / 39, 76 / 47, 11 / 52, 1 / 65, 758
 73, 753, 755 / 81, 758
 17-21: 26 VII - VIII 11 / 30, 66 38, 58 / 39, 80
 47, 12 52, 3 65, 761 73, 758, 760 81, 761
 13. 1- 7: 64, 495 / 79, 622 /
 8-10: 30, 76 38, 62 / 52, 5
 11-14: 30, 7 38, 18 / 39, 26 / 46, 137 / 51, 479
 65, 626 / 74, 666, 668 82, 638 /
 14. 1-9 : 28, 162 38, 290 42, 527 / 44, 386 59, 702
 10-19: 50, 184 54, 231 / 62, 245 / 68, 241 / 76, 254
 84, 243
 15. 1-3: 72, 445
 4-13: 30, 9 33, 339 34, 113 38, 22 / 39, 33
 46, 141 51, 481 65, 629 71, 513 74, 671,
 673 84, 620
 16. 17-20: 72, 442

E l s ó k o r i n t h u s 1 l e v é 1

1. 1-3 : 69, 257
4-9: 24 XI - XII 13 / 30, 351 / 38, 340 / 47, 295 / 52,
375 / 66, 507 / 74, 588, 589 / 83, 442 /
17 : 27 VIII-IX 1 / 32, 1 /
18-25: 40, 65 / 60, 57 / 71, 253 /
21-31: 42, 144 / 79, 515 /
27-31: 59, 698 / 64, 243 / 79, 313
2. 1-11: 50, 225 / 75, 193 /
6-11: 42 98 / 57 12. 61
7-10: 68, 750 / 79, 755 /
11-13: 73, 253 /
3. 1-8: 63, 758 / 79, 49 /
9-15: 29, 413 / 80, 692 /
11-23: 42, 537 /
16-17: 66, 749 / 69, 378 / 81, 250 /
22-23: 31, 182 /
4. 1-5 : 29, 14 / 30, 15 / 33, 189 / 37, 312 / 38, 26 /
39, 38 / 46, 142 / 51, 482 / 65, 631 / 74, 675 74,
677 / 82, 694 /
5. 6-8: 30, 153 / 38, 170 / 39, 184 / 47, 109 / 52, 109 /
66, 126 / 66, 254 / 75, 119, 121 / 82, 175 /
6. 1-11: 66, 53 /
19-20: 40, 41 / 44, 326 / 60, 51 / 64, 486 / 66, 635 /
79, 567 /
8. 1-6 : 47, 406 / 73, 376b /
9. 16 : 27, V 1 /
18-23: 51, 336 / 57, 262 /
24-27: 44, 433 / 56, 114 / 57, 406 / 75, 43, 65 / 82, 751 /
24-10:5: 26 III-IV 1 / 30, 84 / 38, 115 / 39, 100 /
47, 13 / 52, 6 /
10. 1-5 : 1d. 9:24:
1-13: 47, 191 / 52, 285 / 66, 379 / 74, 424 / 83, 418 /
6-13: 30, 284 / 38, 284 /
10-17: 72, 501 /
15-17: 54, 92 / 62, 60 / 68, 57 / 78, 110 /
24-27: 65, 767 /
11. 23-32: 52, 104 / 66, 121 / 74, 167, 169 / 81, 490 /
83, 122 /
12. 1-11: 30, 293 / 38, 288 / 47, 192 / 52, 286 / 62, 641 /
66, 383 / 82, 377
12-26: 54, 420 / 54, 524 / 62, 503 / 67, 65 / 68, 506
77, 510
13. 1-13: 28, 192 / 30, 110 / 38, 122 / 39, 108 / 47, 40
51, 10 / 52, 49 / 66, 49/75, 50, 52 / 75, 257
82, 756 /
14. 34 : 50, 464 /
15. 1-10: 30, 296 / 38, 293 / 47, 193 / 52, 287 / 74, 665
82, 380 /
10-20: 42, 237 / 44, 171 / 58, 176 / 60, 186 / 69, 121
80, 174 /
21-23: 62, 125 / 68, 118 / 77, 179 /

- 32-34: 71, 306 /
35-44: 25 I 32 / 40, 183 / 60, 243 / 72, 36 /
47-53: 72, 122 /
54-58: 31, 197 / 42, 240 / 58, 178 / 70, 623 / 81, 124,
610 /
16.13:32, 48 /

M á s o d i k k o r i n t h u s i l e v é l

1. 3-7: 72, 498 /
20-24: 55, 1 / 68, 677 / 79, 690 /
2. 3-11: 54, 465 / 68, 621 / 84, 636 /
3. 4-9: 29, 437 / 38, 298 / 47, 194 / 52, 326 / 53, 227 /
66, 435 / 82, 383 /
17 : 33, 197 / 34, 366 / 36, 111 /
4.1-10: 42, 91 / 58, 63 / 61, 238 / 62, 567 / 68, 573 /
72, 449 / 78, 568 / 84, 615 /
7-11: 40, 179 / 60, 191 /
10-14: 49, 493 / 54, 182 / 62, 180 / 68, 174 / 77, 182 /
15-18: 34, 51 / 44, 382 / 72, 695 /
5.1-10: 31, 236 / 31, 392 / 42, 37 / 44, 384 / 50, 384 /
50, 352 / 53, 525 / 57, 600 / 61, 694 / 67, 690 /
77, 700 /
14-21: 29, 209 / 42, 234 / 43, 577 / 44, 146 / 52, 187 /
58, 174 / 60, 182 / 61, 129 / 61, 238 / 63, 691 /
69, 172 / 77, 47 / 78, 696 / 80, 178 /
6. 1-10: 30, 114 / 32, 81 / 34, 190 / 37, 437 / 38, 125 / 39,
113 / 47, 42 / 52, 51 / 74, 115 / 74, 117 / 82, 59 /
14 : 42, 95 / 72, 318 /
7. 4-10: 42, 192 / 71, 181 /
8. 9 : 56, 155 / 68, 51 / 69, 189 / 78, 60 /
9. 6-11: 47, 297 / 51, 433 / 75, 381 / 83, 382 /
11.19-12.9: 30, 90 / 36, 1 / 38, 210/52, 8 / 66, 45 /
12. 1-9: ld. 11:9:
12. 1-10: 39, 104 / 40, 45 / 44, 81 / 47, 38 / 49, 382 /
50, 316 / 60, 53 / 63, 93 / 75, 45, 47 / 82, 753 /
13. 5-13: 36, 349 / 55, 310 / 72, 250 /

G a l á c i a i l e v é l

1. 1- : 36, 198 / 38, 150 /
2. 16-20: 30, 308 / 69, 502 / 74, 114 / 80, 494 /
3. 7-14: 71, 563 / 73, 569 /
15-22: 30, 316 / 38, 304 / 39, 355 / 52, 327 / 66, 440 /
75, 496 / 82, 424 /
23-29: 30, 39 / 38, 43 / 39, 58 / 40, 33 / 47, 8 / 49, 489 /
51, 499 / 55, 227 / 58, 465 / 59, 762 / 65, 692 /
70, 461 / 74, 744 / 82, 734 /
4. 1-7: 30, 30 / 46, 151 / 51, 496 / 73, 694, 695 / 81, 695 /
21-31: 30, 135 / 38, 136 / 39, 150 / 52, 57 / 66, 42 / 74,
126 / 82, 122 /

5. 1-7: 32, 343 / 47, 338 / 50, 313 / 66, 564 / 73, 325
 75, 574 / 82, 499
 13-14: 54, 285 / 62, 313 / 68, 316 / 68, 536 / 76, 378
 77, 39 / 84, 378
 16-24: 38, 307 / 39, 361 / 47, 198 / 52, 329 / 66, 444
 75, 498 /
 25-6.10: 30, 325 / 38, 311 / 39, 365 / 47, 289
 52, 321 / 66, 447 / 75, 500, 501 / 82, 426, 429
6. 1-10: ld. 5.25
 14-15: 60, 77 / 63, 577 / 70, 115 / 81, 169 /

E f e z u s i l e v é l

1. 3-14: 42, 298 / 44, 444 / 68, 247 / 80, 246 /
 15-23: 30, 360 / 42, 292 / 50, 85 / 54, 289 / 58, 265 /
2. 1-19: 42, 246 / 44, 211 / 33, 217 / 50, 182 / 53, 527 /
 58, 183 / 61, 696 / 63, 170 / 67, 693 / 68, 167 /
 72, 438 / 77, 701 / 84, 609 /
 13-19: 30, 320 / 53, 524 / 67, 688 / 75, 700
 19-22: 42, 294 / 44, 220 / 66, 637 / 68, 254 / 77, 572
3. 8-12: 68, 251 / 77, 252 /
 13-21: 26 X 4 / 37, 129 / 38, 332 / 39, 370 / 47, 291
 52, 372 / 66, 503 / 75, 503 / 75, 505 / 82, 432 /
4. 1-6: 26 X 9 / 30, 347 / 37, 261 / 38, 336 / 39, 372
 47, 292 / 52, 374 / 66, 505 / 75, 507, 510 / 82, 435
 7-13: 50, 134 /
 11-16: 42, 296 / 69, 506 / 80, 496 /
 22-28: 36, 379 / 38, 343 / 40, 355 / 52, 377 / 55, 508 /
 74, 562, 564 / 83, 445 /
 29-32: 64, 493 / 79, 621 /
5. 1-9: 30, 125, 130 / 38, 133 / 39, 146 / 47, 51 / 51, 20
 52, 55 / 66, 59 / 74, 124 / 82, 119 /
 8-14: 53, 560 / 61, 699 / 67, 740 / 76, 751 / 84, 760
 15-21: 38, 347 / 47, 298 / 66, 511 / 74, 466 / 83, 561
 22-23: 60, 566 /
6. 1-10: 29, 402 / 40, 174 / 42, 530 / 58, 453 / 60, 189 /
 71, 741 /
 10-18: 38, 354 / 40, 245 / 44, 421 / 47, 337 / 49 belm. 13 /
 66, 563 / 74, 626 / 83, 564 /

F i l i p p i l e v é l

- 3-11: 29, 41 / 30, 386 / 38, 359 / 66, 568 / 74, 630, 632
 83, 566 /
- 12-21: 42, 140 / 44, 401 /
 19-26: 44, 167 / 50, 311 / 51, 270 / 70, 569
 27-30: 42, 135 / 44, 129 / 64, 48 / 79, 50
2. 1-4: 53, 151 / 58, 566 / 68, 102 / 78, 114
 5-11: 26 V 2 / 30, 154 / 38, 164 / 39, 1755 / 44, 429
 45, 15 / 47, 26 / 52, 102 / 54, 89 / 62 / 55 / 66, 117

- 74, 162, 165 / 78, 109-116 / 79, 519 / 83, 119 /
12- : 71, 560 /
16-17: 44, 442 / 71, 637 /
3. 3-7 : 37, 373 /
7-14: 31, 4 / 34, 61 / 36, 30 / 44, 224 / 49, 494 / 54,
373 / 62, 487 / 66, 760 / 68, 440 /
17-21: 30, 390 / 37, 429 / 38, 361 / 52, 403 / 66, 570 / 74,
634, 636 / 77, 441 / 83, 571 /
4. 4-7 : 30, 19 / 39, 42, 46, 144 / 51, 484 / 59, 705 / 65
636 / 68, 637 / 72, 657 / 74, 679, 681 / 82, 697 /
83, 615 /
10-13: 27. IV 1 / 54, 428 / 68, 509 / 77, 574 /

K o l o s s é i   l e v é l

1. 9-14: 47, 339, / 52, 405 / 75, 633 / 84, 109-115/
16-23: 50, 140 / 53, 565 / 61, 753/67, 747 / 70, 145 / 71,
309 / 76, 702 / 79, 516 /
2. 1-7 : 348 / 54, 190 / 68, 187, 679 / 79, 632 /
12-15: 49 XII belm. 10 / 54, 326 / 62, 371 / 68, 376 /
71, 43 / 78, 317 /
24-29: 33, 107 / 73, 118 / 75, 318 /
3. 1-4 : 42, 290 / 58, 263 / 60, 187 /
3-7: 54, 419 / 62, 500 / 68, 502 / 77, 507 /
12-17: 30, 80 / 38, 111 /
4. 2-4: 62, 188 / 76, 249 / 84, 237 /

E l s ő   t h e s s z a l o n i k i   l e v é l

1. 2-10: 54, 191 / 62, 244 / 73, 382 / 76, 251 / 84, 239 /
2. 9-13: 44, 49 / 54, 42 / 61, 755 /
3. 12-13: 83, 317 /
4. 1-8 : 38, 128 / 39, 139 / 47, 43 / 51, 17 / 52, 53 /
66, 56 / 74, 119, 121 / 82, 62 /
9-12: 60, 510 / 62, 507 /
13-18: 41, 557 / 47, 341/75, 636 /
5. 1-11: 40, 7 / 50, 354 / 59, 637 / 71, 701 /
12-15: 71, 570 /
16-24: 34, 220 / 42, 535 / 50, 370 / 54, 185 / 58, 460 /
59, 510 / 62, 184 / 64, 1 / 68, 180 / 76, 244 /
84, 188 /

M á s o d i k   t h e s s z a l o n i k i   l e v é l

1. 3-10 : 41, 599 / 47, 342 / 52, 411 / 68, 190 /
2. 13-17: 54, 426 / 62, 570 / 68, 570 / 76, 572 / 84, 574 /
3. 1-5: 29, 37 / 73, 379 /
10-13: 42, 470 / 50, 220 / 52, 226 / 58, 380 / 68, 624 /
71, 557 /
16 : 70, 683 /

4. 13-18: 52, 409 /

T i m ó t e u s h o z í r t e l s ő l e v é l

1. 12-17: 40, 3 / 42, 433 / 44, 360 / 50, 227 / 54, 284 /
58, 379 / 59, 635 / 62, 310 / 68, 313 / 76, 376 /
84, 376 /
2. 1-7 : 40, 12 / 42, 286 / 58, 262 / 59, 688 / 68, 748 /
79, 752 /
3. 16 : 40, 20 / 41, 302 / 49, 496 / 59, 696 / 70, 677 /
4. 4-5 : 69, 382 / 81, 248 /
4-11: 58, 458 /
12 : 34, 1 / 66, 449 /
16 : 27 VI 1 / 57, 4 /
6. 6-12: 42, 387 / 50, 179 / 54, 382 / 60, 120 / 62, 498 /
68, 499 / 77, 505 /

T i m ó t e u s h o z í r t m á s o d i k
l e v é l

1. 3-8: 30, 331 / 33, 201 / 71, 47 /
7-10: 50, 6 /
8-14: 29, 201 / 31, 164 / 37, 444 / 53, 516 / 61, 630 /
67, 635 / 76, 682 / 84, 684, 686 /
2. 3-7: 57, 113 /
8-13: 42, 282 / 58, 267 /
14-19: 61, 757 /
19-21: 50, 228 / 70, 374 / 81, 376 /
3. 10-17: 37, 190/50, 8 / 60, 380 /
4. 5-8 : 41, 602 / 42, 23 / 43, 597 / 57, 592 / 65, 690 /
74, 700 / 82, 732 /

T i t u s h o z í r t l e v é l

2. 11-14: 34, 38 / 38, 32 / 39, 46 / 46, 148 / 49, 491 /
51, 493 / 65, 684 / 73, 686, 688 / 81, 689, 691 /
3. 4-8 : 30, 27 / 34, 44 / 38, 36 / 39, 50 / 40, 18 / 46,
150 / 54, 469 / 59, 693 / 73, 689 , 691 / 81, 693 /

F i l e m o n h o z í r t l e v é l

4-16: 64, 245 / 79, 315 /

Z s i d ó k h o z í r t l e v é l

1. 1-6 : 42, 34 / 43, 603 / 57, 598 / 63, 685 / 65, 633 /
73, 682, 684 / 78, 690 / 81, 685 /
2. 1-4 : 71, 50 /
5-9 : 70, 61 / 81, 62 /

- 11-16: 49, 49
 17-18: 54, 94 62, 63 68, 61 78, 112, 80, 107
 84, 656
3. 1-8 : 64, 241 79, 311
 12-14: 50, 222 54, 333 / 62, 379 / 58, 434 / 78, 367
- 4 12-13: 36, 225 42, 478 / 52, 379 67, 757 / 76, 59
 84, 59
 14-16: 40, 69 42, 146 / 52, 380 / 58, 58 / 60, 60
 70, 44 81, 48
- 5 1-9 : 44, 116 / 60, 117 / 73, 176
 6. 17-20: 52, 381 / 60, 248
7. 1-3 : 54, 128 / 62, 116 / 73, 167
 24-27: 70, 58 / 81, 59
8. 8-12: 49, 391
9. 11-15: 30, 151 38, 161 39, 154 / 47, 74 52, 59
 66, 114 / 74, 159, 160 / 82, 124 /
 24-28: 54, 130 / 62, 120 / 68, 108 / 78, 119 /
10. 10-18: 44, 121 / 68, 105 / 73, 588 / 78, 116 /
 19-25: 37, 340 41, 603 / 57, 588 / 70, 111 81, 166
 35-39: 40, 25 / 42, 574 59, 701 68, 671 / 79, 630
11. 1-10: 51, 498 / 68, 738 / 72, 377 /
12. 1-6 : 37, 222 / 42, 197 / 54, 463 / 58, 171 / 64, 491 /
 68, 618 / 76, 574 / 84, 515-519 /
 7-13: 49, 1 / 69, 129 / 79, 575 /
 15-25: 40, 77 / 42, 474 / 50, 49 / 54, 281 / 62, 308
 68, 310 76, 319 / 76, 753 84, 374
 25-29: 54, 47 / 61, 763
13. 1-9 : 40, 455 / 43, 11 / 44, 1 / 50, 80, 58, 456 / 60,
 382 / 71, 641 / 72, 435 / 80, 638 /
 2-21: 50, 90 /
 12-16: 67, 762 /
 20-21: 53, 563 / 61, 702 / 67, 742 / 84, 763 /

J a k a b l e v e l e

1. 1-10: 44, 74 / 45, 13 / 50, 49 / 71, 54 / 82, 620 /
 12-15: 73, 113 /
 16-21: 38, 189 / 39, 219 / 47, 116 / 52, 121 / 52, 238
 66, 186 / 74, 232, 234 / 83, 187 /
 22-27: 30, 200 / 38, 196 / 39, 224 / 47, 146 / 66, 189 /
 74, 544 83, 189
2. 8-13: 70, 573
 10-17: 42, 482 / 60, 504 69, 442
 14-26: 50, 216
3. 5-10: 44, 359 /
 13-18: 50, 48 / 54, 86 / 61, 46 / 61, 766 67, 760 68,
 357 / 76, 62 / 84, 63 /
4. 8-17: 42, 45 / 43, 608 53, 557 / 84, 618 /
 22-27: 74, 236, 238
5. 5-10: 40, 188 49, 393 53, 514 60, 245 61, 627
 67, 633 / 76, 635 84, 681 /
 16-20: 41, 456 42, 523 50, 133 54, 184 / 62, 182 /
 67, 123 68, 177 68, 413 76, 241 / 84, 185

P é t e r e l s ő l e v e l e

1. 1-9: 36, 163 / 42, 243 / 44, 173 / 50, 92 / 58, 180 /
60, 184, 656, 657 / 64, 171 / 81, 636 /
8-16: 42, 189 / 49, 490 / 58, 61 / 60, 658 / 64, 488 /
71, 748 / 72, 197 / 79, 569 /
17-21: 42, 195 / 45, 14 / 50, 87 / 54, 90 / 58, 169 /
69, 58 / 68, 54, 62 /
22-25: 37, 424 / 53, 477 / 60, 509 / 61, 624 / 67, 630 /
76, 632 / 84, 678 /
2. 1-10: 42, 430 / 43, 124 / 44, 357 / 54, 45 / 58, 376 /
60, 660 / 61, 761 / 67, 754 / 71, 316 / 76, 56 /
84, 57 /
11-20: 27 XI 28 / 30, 192 / 38, 185 / 39, 200 / 47, 115 /
52, 119 / 60, 661 / 66, 184 / 74, 228, 230 / 83,
184 /
21-25: 30, 188 / 39, 196 / 47, 113 / 52, 117 / 60, 662 /
66, 182 / 74, 224, 225 / 83, 181 /
3. 1-7 : 44, 283 / 60, 664 / 63, 763 / 79, 190 /
8-18: 30, 263 / 38, 247 / 39, 297 / 47, 185 / 48, 365 /
52, 234 / 60, 109 / 60, 665 / 66, 318 / 75, 314 ,
316 / 82, 362 /
18-22: 30, 55 / 38, 46 / 39, 62 / 50, 135 / 60, 666 / 74.
175, 177 / 83, 126 /
4. 1-6 : 71, 744 / 72, 103 /
7-11: 30, 211 / 34, 198 / 39, 233 / 47, 144 / 52, 176 /
66, 241 / 74, 244 / 83, 241 /
12-19: 44, 178 / 47, 9 / 60, 666 / 65, 696 / 74, 747, 748 /
82, 737 /
5. 1-5 : 60, 667 / 64, 168 / 79, 187 /
6-11: 30, 257 / 38, 240 / 39, 274 / 42, 149 / 47, 180 /
52, 230 / 66, 313 / 68, 615 / 75, 307, 309 / 82,
357 /

P é t e r m á s o d i k l e v e l e

1. 3-11: 42, 19 / 50, 181 / 57, 590 / 75, 649 / 79, 54 /
16-21: 37, 360 / 54, 237 / 60, 564 / 62, 252 / 65, 764 /
74, 51, 52 / 82, 51 /
3. 1-14: 47, 343 / 52, 414 / 66, 573 / 71, 458 / 75, 658 /
82, 508 /

J á n o s e l s ő l e v e l e

1. 1-4: 37, 33 / 41, 15 / 42, 27 / 43, 602 / 44, 70 /
57, 594 / 59, 690 / 62, 728 / 62, 733 / 70, 680 /
5-10: 50, 224 / 60, 499 / 68, 701 / 79, 747 /
2. 1-2: 69, 439 / 80, 374 /
7-11: 53, 558 / 61, 698 / 67, 696 / 76, 749 / 84, 755 /
12-17: 42, 186 / 58, 59 /
18-23: 46, 153 / 50, 319 /
3. 1-5: 42, 30 / 46, 146 / 57, 596 / 60, 112 / 63, 689 /
78, 694 /

- 5-8: 54, 87 / 62, 52 / 68, 48 / 78, 57 /
9-14: 53, 564 / 58, 185 / 67, 745 / 76, 756 /
13-18: 26, VII-VIII 1 / 30, 239 / 38, 237 / 39, 269 /
47, 179 / 52, 228 / 61, 704 / 66, 310 / 75, 251, 253 /
82, 250 /
19-24: 50, 131 / 54, 422 / 62, 505 / 68, 564 / 76, 563 / 84,
566 /
4. 1-8 : 50, 219 / 59, 767 / 70, 370 / 81, 373 /
9-15: 32, 21 / 42, 250 / 50, 139 / 51, 179 / 53, 522 / 61,
636 / 67, 449 / 67, 686 / 75, 697 / 83, 633 /
16-21: 38, 233 / 39, 264 / 44, 77 / 44, 263 / 47, 178 / 52,
185 / 62, 730 / 66, 308 / 75, 247, 249 / 82, 248 /
5. 1-4 : 44, 423 / 42, 114 / 47, 112 / 54, 330 / 62, 376 / 68,
383 / 78, 364 /
4-10: 30, 171 / 37, 175 / 38, 176 / 39, 192 / 66, 179 /
75, 172 / 82, 181 /
11-13: 54, 328 / 62, 374 / 68, 379 / 78, 362 /
20 : 73, 372 /

János második levele

4-6: 71, 510 /

János harmadik levele

60, 28 /

Júdás levele

17-25: 71, 629 /

A menysei jelenések könyve

1. 1-8: 43, 609 / 60, 743 / 71, 236 / 73, 170 /
17-18: 37, 137 / 44, 34 / 54, 113 / 62, 123 / 68, 114 /
77, 176 / 77, 321 /
2. 1-5: 49, 495 / 71, 626 /
8-11: 42, 577 / 44, 350 / 62, 191 /
3. 1-6: 29, 323 / 37, 436 / 40, 517 / 54, 377 / 62, 493 /
68, 446 / 77, 447 /
7-13: 28, 364 / 31, 29 / 71, 633 / 81, 634 /
20 : 34, 25 / 73, 173 / 74, 662 /
5. 1-9: 81, 53 /
11-13: 73, 122 /
7 1-4 45, 24 / 48, 349
9-17: 40, 522 / 42, 580 / 58, 462 / 60, 638 / 73, 638 /
11.1 : 69, 97 /
12.7-12: 44, 119 / 70, 673 /
14. 1-5: 64, 173 / 79, 246 /
13 : 84, 661 /
15.3-4: 50, 50 / 54, 188 / 62, 187 / 68, 183 / 76, 246 /
84, 191 /
19. 6-9: 53, 517 / 67, 638 / 70, 109 / 76, 685 / 81, 164 /
84, 689 /
20. 11-15: 54, 473 / 62, 574 /
21. 1-5: 26 II 2 / 28, 393 / 54, 477 / 62, 622 / 68, 321

75, 383 ,
6-8: 54, 475 / 58, 631 / 62, 619 / 68, 627 :
22 : 66, 638 /
22.12-17: 40, 526 / 60, 630 / 67, 681 / 75, 692 / 83, 628 /

Győr Sándor

HOGY AMI HIROSIMÁBAN TÖRTÉNT, MEG NE ISMÉTLŐDJÉK

(40 éve dobták le az első atombombát)

Vajon manapság a "historia est magistra vitae" római közmondás alapján a történelmet valóban úgy szemléljük, mint az élet tanítómesterét? A történelmet, amely "Isten álarca" (larva Dei), mögötte Isten láthatatlanul munkálkodik, valóban olyan tanítómesternek tekintti a keresztyén világ, az emberiség, "akinek a szavára" egzisztenciális érdeke odafigyelni? Negyven évvel ezelőtt, 1945. augusztus 6-án, 8 óra 15 perckor robbant fel Hirosima felett a világ első atombombája. Az atomkorszak sátáni tömeggyilkossággal lépett a világtörténelem színpadára.

A híres japán építész, Tange Kenzō készítette el az atombomba áldozatainak emlékművét. Az emlékmű talapzatába 60-70 ezer azonosítható áldozat nevét helyezték el. Az emlékmű felirata japán és angol nyelvű: "Nyugodjatok békében, a hiba nem fog megismétlődni!" Az angol error szó hibát, tévedést jelent. Mennyivel inkább a szörnyűség, borzalom szó "illetl" volna a hiba helyébe. Vagy inkább a hirosimai feliratot felcserélni a buchenwaldi koncentrációs tábor előtti emlékmű feliratával: "A halottnaknak tiszteletül - az élőknek figyelmeztetésül!"

Sajnos a hiba már 1954. március 1-én bekövetkezett, amikor a Marshall-szigetcsoporthoz tartozó jó hangzású Bikini-szigeten H-bombát (hidrogén) robbantott az amerikai légierő. A kijelölt veszélyzónától 30 kilométernyire és 130 kilométerre a kísérleti helytől a "Fukuryu Maru 5" (Szerencsés Sárkány) nevű japán halászhajót radioaktív felhő érte utól. A finom radioaktív hamuval bepermetezett hajó legénysége súlyosan, egy halálosan megégett. A hajó annyira radioaktívvá vált, hogy szétrombolása után darabjait kutatási és gyógykezelési célokra használták kórházakban. Az esetre jellemző, hogy Bikinitől 4 ezer kilométer távolságban fogott halászsakmányt is meg kellett semmisíteni, mert a megengedett radioaktivitás túllépte.

A "hiba" 40 év alatt bizony "kicsiben" sokszor megismétlődött. Ha a történelem nem tud tanítani, Hirosima figyelmeztetni, akkor "nagyban" a mai termonukleáris eszközök olyan láncreakciót indíthatnak el, amelyet már csak földünk karbonkészlete tud megállítani, de nem az ember, mert akkor már a Földön élet nem lesz. Ez nem pesszimista vízió. Az atomfizikusok kiszámították, hogy mintegy tíz K-bomba (kobalt) elég lenne ahhoz, hogy pár év alatt a Földön minden életet kioltson a robbanás helyétől függetlenül.

Hogy jutottunk idáig 40 év alatt? A bomba ledobásának körülményei és a világ későbbi és jelenlegi helyzete közötti párhuzam rámutat tennivalóinkra? Mi is történt voltaképp Hirosimában és miért? A kérdésekre adandó feleletek első része a 40 év előtti történelem, háborús politikai és gazdasági összefüggéseiben keresendők.

Atomvárosok a halál szolgálatában

A fasiszta Németország és a megszállt területek országaiból Angliába és az Egyesült Államokba emigrált tudósok révén ismertté vált, hogy a berlini Kaiser Wilhelm Intézetben mintegy kétszáz tudós fáradozik az uránmag hasításának problémájával. 1939. januárjában Otto Hahn német fizikus a Naturwissenschaftenben közzétette, hogy az urán-235 /U-235/ magját neutronokkal sugározták be és két atommagra hasadt szét. (U-235 a természetes uránban csak 0,7 %-ban fordul elő, amely a három uránizotóp közül legalkalmasabb a hasadásra.) Sikertült a mesterséges atommaghasadás. Ez a fizika világában szenzáció volt. A maghasadás közben rendkívül nagy energia szabadult fel.

Ebben az időben már nemcsak a legnevesebb német tudósok tartózkodnak az Egyesült Államokban, hanem pl. a dán Niels Bohr, az olasz Enrico Fermi is, sőt ekkor Amerikában dolgozik Szilárd Leó, Teller Ede, Wigener Jenő és Neumann János is. Miután a második világháború kitörése előtt az atomenergia felszabadításán számtalan tudós dolgozott - Max Planck, Einstein. Rutherford stb. -, így világosan látták, hogy az atommaghasadás felfedezése nemcsak az emberiség fejlődésének csodálatos távlatait nyitja meg, hanem minden eddigi hadászati eszközt meghaladó atombomba előállításával kell számolni. Igaz, ekkor még csak elméletben létezett a láncreakció és transzuránokat sem sikerült még előállítani, de ez csak idő kérdése volt. Az amerikai hadvezetőség és a politikusok nem tartották lehetségesnek, hogy a fizikusok belátható időn belül a maghasadástól eljussanak a "csoda-fegyver" előállításának gyakorlati lehetőségéhez. Így az Egyesült Államok 1941-ig a kutatások finanszírozására mindössze 300 ezer dollárt fordított. Ez a passzivitás az amerikai vezetők részéről a monopóliumok gazdasági érdektelenségére vezethető vissza, annak ellenére, hogy 1939. aug. 2-án kelt "Einstein-levél" érkezett Roosevelt elnökhöz. A levél megírására Einstein Szilárd Leó és Wigner Jenő kérte fel, sőt a levél végső szövegét Szilárd szerkesztette. Részlet a levélből: "Enrico Fermi és Szilárd Leó legújabb munkája arra enged következtetni, hogy az urán mint elem a közeljövőben új, fontos energiaforrássá tehető... Ez a kormánytól fokozott éberséget és szükség esetén gyors cselekvést kívánhat... Tudomásom van róla, hogy von Weizsacker államtitkár fiát (Carl F. von Weizsacker atomtudós, aki a budapesti LVSZ világyűlés egyik referense volt) a berlini Kaiser Wilhelm Intézetbe rendelték, ahol mostanában bizonyos amerikai uránmunkákat ismételnék meg." Továbbá kérte Einstein az elnököt, hogy a kormány támogassa a kutatást. Ezzel a levéllel együtt egy részletesebb memorandumot juttatott el Szilárd Leó az elnökhöz, amelyben a bomba előállításának lehetőségéről informálja. Végül megjegyzi: "A bombák pusztító erejét csak nagyjából vagyunk képesek becsülni; kétségtelen azonban, hogy minden katonai elképzelést messze felülmúlunk."

Einstein, aki az atombomba előállításában is felajánlotta segítségét, azt javasolta, hogy a bombát egy lakatlan szigeten kell felrobbantani. A robbanás látványa elegendő lesz a németek és a japánok fegyverletételéhez.

Einstein levele csak "írott malaszt" maradt 1941.dec. 7-ig, amikor a japán légi és tengeri haderők megtámadták Pearl Harbour-ban az amerikaiak legnagyobb csendes-óceáni támaszpontját. Több ezer ember, mintegy 300 repülőgép és a flotta jelentős része elpusztult. Az USA belépett a háborúba. Az események egy csapásra felgyorsultak. Az állam az első atombombára 2 milliárd dollárt biztosít. A versenyfutás a németekkel megkezdődik, nehogy Hitler kezébe kerüljön a világ első atombombája, mert az az emberiség pusztulását jelentené. A norvég partizánok és angol kommandóegységek megsemmisítik 1942-43 telén a norvég nehézvízkészletet, amely szükséges lett volna a "német bomba" előállításához.

Közben a chicagói egyetem teniszcsarnokában - E.Fermi és Szilárd L. vezetésével - a legnagyobb titokban éjjelnappal folyik a munka. Nem a teniszlabdák pattognak, hanem neutronok, amelyek le kell "fékezni" a láncreakció során, hogy a város meg ne semmisüljön. 1942. dec. 2-án 15 óra után működésbe lép a világ első uránatommagyja. Mégpedig a láncreakció vezérelhető. A láncreakció még nem bomba, de az atombomba előállítás iradatlan akadályainak leküzdésében az utolsó állomás. A folyamat őrült mértékben felgyorsult, hisz mostmár a monopóliumokat is beláthatatlan nyereség kecsegtette. Atomvárosok nőnek ki a földből egyetlen céllal: előállítani a történelem legpusztítóbb fegyverét.

A cél érdekében négy atomváros épült és a foglalkoztattak száma mintegy 300 ezerre tehető, közöttük 5800 kiváló tudós dolgozik Fermi, Lawrence és Oppenheimer irányításával. (A vezető gárdához tartozott Teller Ede is, a későbbi hidrogénbomba "atyja" is.) Több tízmillió köbméter földet mozgatnak meg, sok százezer tonna betont és acélt építenek be a létesítményekbe.

Tehát az ún. Manhattan-terv teljes gőzzel - az urán jegyében - haladt előre, miközben 1944-ben Strassbourgan több német tudóst elfogtak és kiderült, hogy az atombomba előállításánál csak az elvilehetőségekig jutottak el. Az amerikaiak részéről már nem volt visszaút, hisz milliárdok feküdtek a "bombában". 1945. júl. 16-án Új-Mexikóban, Alamogordótól 75 kilométerre nulla óraker a tömeggyilkos fegyver "főpróbája" megtörtént. Amikor E. Fermi a kísérlet után páncélozott ólomjárműben a kísérlet helyére érkezett, akkor hiába kereste a 30 méter magas acéltornyot, melynek tetején megtörtént a robbantás, elpárolgott. A 400 méter átmérőjű és 8 méter mély kráterben minden megolvadt, másfél kilométeres körzetben minden elpusztult.

Néhány héttel a sikerült kísérlet előtt kilenc atomfizikus, James Franck vezetésével, az amerikai hadügyminis-teriumnak beadta a Franck-Report nevű jegyzéket, melyben kérték, hogy a bombát ne használják fel arra, amire készült, hanem az Egyesült Nemzetek egy küldöttségének mutassák be az atombombát, hogy ily módon kényszerítsék Japánt térdre.

e ez a kérés is "süket fülekre talált", mint Niels Bohr-nak 1944-ben az elnökhöz benyújtott memorandum, melyben kérte, hogy tekintsenek el a bomba bevetésétől. Közben Roosevelt meghalt és "a kocka már el volt vetve". Stimson hadügyminiszter az üzleti világ képviselőiből és néhány tudósból bizottságot hozott létre. A bizottság 1945. júl. 1-én tartott ülésén a többi között kimondta, hogy "a bombát mielőbb be kell vetni Japán ellen ... a fegyver mibenlétének előzetes közlése nélkül..."

(J. Ehrman: Grand Strategy VI. London 1956. 277.1./

A hadügyminiszter kreálta bizottsággal egyidőben egy tudósokból álló bizottság feladata az volt, hogy a bomba bevetésének szociális és politikai következményeit vizsgálja. Ez a bizottság a bomba bevetéséről negatív nyilatkozott: "Az atombomba bevetéséből adódó katonai előnyök eltörpülnek a rémület és a gyűlölet hullámai mellett, amelyek végigsöpörnek majd az egész világon... Az Egyesült Államok kihívja maga ellen az egész világ közvéleményét, meggyorsítja a fegyverkezést és előre elvágja annak lehetőségét, hogy ezt a fegyvert a jövőben nemzetközi egyezmény útján lehessen ellenőrizni." (R. Battaglia: A második világháború Bp. 1972. 331.1.) Ma látjuk csak igazán, hogy micsoda prófécia volt ez!

Az új elnök - Truman - már a potsdami konferencián tartózkodott, amikor megérkezett hozzá a hír, hogy az atombomba júl. 16-án sikeresen "debütált". A bombában rejlő "lehetőségeket" a konferencián tartózkodó Churchill hamarabb felismerte, mint Truman. Erre az új helyzetre Churchill később úgy emlékezett vissza, hogy nem volt többé szükségük az oroszokra, hogy szívességet kérjenek tőlük a japán háború befejezése miatt. /W. L. Churchill: Triumph end Tragedy 545.1./

Július 26-án a potsdami konferencián kibocsátott nyilatkozat Japán megadásra szólította fel. Japán 35 városát több millió röpcédulával árasztották el, melyben ecseteltek - visszautasítás esetén - a borzalmakat. (Hiroshima és Nagasaki nem kapott röpcédulát.) Miután aug. 2-ig, a konferencia befejezéséig, nem érkezett hír a japánok kapitulációs szándékáról, az Augusta fedélzetén hazafelé tartó Truman kiadta az utasítást a bomba bevetésére.

Atomhalálra ítélt városok

1945. aug. 6-án - helyi idő szerint - 8 órakor Hiroshima légvédelmi pincéiből özönlöttek kifelé az emberek, mert csak 3 gépet jeleztek a radar-készülékek. Három gép nem indíthat légitámadást. A riadót lefújták.

A B-29-es repülőerődök közül az Enola Gay nevet viselő bombázón, Paul W. Tibbets ezredes parancsnoksága alatt, Tom Ferebee őrnagy oldotta ki az urániumbombát 10 ezer méter magasan 8 óra 15 perckor. Az őrnagy a gép naplójába bejegyezte: "good results". Íme a jó eredmények: Az 500 méter magasan felrobbantott bomba a város épületeinek 75 %-át elpusztította. A hivatalos jelentés szerint 78 150 ember halt meg, 14 ezer eltűnt, több tízezer megsebesült, akik közül később sokan meghaltak. A sugárhatás 40 év u-

tán is szedi áldozatait. A már hazafelé hajózó Truman is megkapta az első jelentést: "Az eredmény minden tekintetben jó, a hatás nagyobb a vártnál." Másnap az amerikaiak repülőkből kidobott 16 milliónyi röpcédulán keresztül tudatták a japánokkal: " ..a japán népért tettük, hogy megmentsük a további pusztulástól..." De két nap múlva, aug. 9-én azért ledobta az amerikai légierő második atombombáját Nagasakira. A város 5700 házából több mint 2000 elpusztult, a halottak száma 40 ezerre tehető és 70 ezerre a sebesülteké.

Ki képes ennek a két városnak a tragédiáját felfogni? Ki képes ezt szavakba önteni? Noha könyvtárnyi anyaga van, a dokumentumoknak, szenvedélyes és személyes vallomásoknak, mégis kevés a pillanatot és a múlt éveket szavakba foglalni. Amikor Einstein meghallotta a rádióközleményt az atombomba ledobásáról, csak ennyit tudott mondani: "Ó, jaj!" Többre nem volt képes. Pár nappal később a császári szózat a japán néphez bővebb volt és előrelátóbb. Így kezdődött: "Az ellenség új és kegyetlen bombát vetett be, ...ha tovább folytatódna az ellenségeskedések, az nemcsak a japán faj pusztulását vonná maga után, hanem az egész emberi civilizáció megsemmisülésével fenyegetne."

Hiroshima és Nagasaki felett felvillanó atomvillámok a világháború végét jelző "győzelmi" fáklyákká váltak, amelyek egyben megvilágították az emberi történelem egyik lehetséges, legborzalmasabb útját, ahol nincs többé győzelem, csak pusztulás mindenki és minden számára.

Hogy ami Hiroshimában történt, meg ne ismétlődjék

Mit tehetünk ezért? Egyáltalán vannak olyan jelek, hogy ez megismétlődhet? Nem célozom a bomba ledobásának indítékait, "okait" vizsgálni, ezt az elmúlt évtizedekben mások elvégezték és a történelem is egyértelművé tette, de a legjellemzőbbek nem érdektelenek, hogy történelmünk mai helyzetével párhuzamot tudjunk vonni. Ez természetesen akkor életbevágó, ha a történelem, következképp Isten "tanítómesteri" szerepét elfogadjuk.

1. Vitás kérdések rendezésében az amerikai katonai erőfölény - közvetve gazdasági - demonstrálása. A potsdami értekezleten Európa jövőjét illető elképzelésekben nézeteltérések mutatkoztak. A jaltai konferencián Roosevelt még hajlott a kompromisszumra - Európa jövőjét illetően -, hogy Sztálin Japán elleni hadbalépését biztosítsa. Az USA az atombomba birtokában már, ledobás előtt és után, az erőfölény helyzetéből tárgyalat és politizált.

E sorok írása közben hangzott el Reagan óhaja, hogy az MX-rakéták (több robbanófejes változata kétszázszor nagyobb hatású, mint a hirosimai atombomba) hadrendbe állítását a kongresszusí honatyáknak meg kell szavazni, mert ez a genfi tárgyalásokon jó tárgyalási pozíciót jelent az amerikai félnek. Köztudott az amerikai űrfegyverkezési program, amely ugyan még kísérleti asztalon fekszik, de a tárgyalásokon az amerikai fél "aduként" akarja használni

a Szovjetunióval szemben. Az űrfegyverkezés az egyetlen adu - hangoztatja nyíltan Washington -, amely visszahozta a szovjeteket a tárgyalóasztalhoz, és amellyel engedményekre kényszeríthetjük őket.

2. A Pearl Harbour-i események még túl frissek voltak. Itt a területi integráción esett csorba kiköszörülése dominánsabb volt, mint a veszteségek miatti reváns.

1962. okt. 22-én egy nukleáris világháború lehetősége dermesztette meg a világ vérkeringését. A kubai kormány által a Szovjetuniótól kért rakétákat offenzív fegyvernek minősítette az Egyesült Államok. A rakéták - mondották - területi integritásukat és nemzeti létüket fenyegetik. Kubát tengeri blokádot alá vették. November végén megszületett a kompromisszum: SZU visszavonja rakétáit; az USA megszünteti a blokádot, az emberiség pedig fellelegzik.

3. Japán fokozatos leverése és megszállása esetén nem hagyható figyelmen kívül a jelentős amerikai ember- és eszközvesztéstől való félelem, amikor a bomba ledobásának motivációit keressük.

A vietnami háború mintegy 50 ezres amerikai vesztesége kijózanította az amerikai hadvezetést az intervenciók hadviselés illúzióiból. Viszont szült egy sokkalta rosszabbat: kiépítette a termonukleáris hadviseléshez szükséges bázisokat a világ különböző részein. Megjegyzendő, hogy a termonukleáris reakció földi körülmények között a H-bombában sikerült idáig létrehozni, amely bombának csak a "gyutacsá" az atombomba. A hordozóeszközök "hagyományos" szintjén foglalnak helyet az interkontinentális és ballisztikus rakéták, amelyek földről, levegőből és vízből egyaránt indíthatók. A "legtekintélyesebb" ilyen közép-hatótávolságú fegyverek a Pershing-2 és a szovjet SS-20-as ballisztikus rakéták. E fegyvernem "modern" képviselői a cirkáló rakéták, pl. az amerikai Tomahawk 5, amely 50-150 méteres magasságban 900 kilométeres sebességgel követi a domborzatot - radarok nem jelzik - és 3 ezer kilométert képes megtenni. Ez robotrepülőgép - itt sincs a felbocsátó részéről embervesztés.

4. Semmiképpen sem feledkezhetünk meg arról, hogy az USA távol-keleti hegemóniáját demonstrálni akarta a bomba ledobásával, amely egyben a Szovjetunió ellen irányuló hidegháborús korszak nyitányaként valóban "bombaként" robbant.

Az elmúlt negyven év alatt a szocialista világrendszer megerősödött és tért hódított. A térképeket sokszor át kellett rajzolni és még kell a jövőben is. A szocializmus eszméi nemcsak Távol-Keleten és Afrikában, hanem az amerikai kontinensen is gyökeret vertek. Az amerikai vád: a szovjetek a forradalmat exportálják! Viszont az eszmék csak olyan talajon fogannak meg, ahol arra a "létfeltételek" adottak. A politikai, gazdasági, társadalmi stb. szükségszerűség "de-rekára" nem lehet csomót kötni. Az Egyesült Államok "világcsendőri" hatásköre egyre zsugorodik. Ezt nem tudja megegyesíteni. Válasz: az űrfegyverkezés, az ún. "csillagháborús" alternatíva. Az űrfegyverek világűrbe telepítése "atompajzsot" emel az USA és a NATO fölé, amely "mögül" vi-

szontcsapást lehet eszközölni. Az USA úgy véli, hogy csak így lehet hegemoniáját megőrizni, esetleg növelelni.

5. A monopóliumok atombombába ölt dollármilliárdjait a politikusok és katonák nem hatástalaníthatták. A bombát robbantani kellett, hogy ezzel elindítsák a fegyverkezési versenyt és a belőle fakadó profit folyamatos áramlását

Ez 40 év alatt odáig "fejlődött", hogy az Egyesült Államokban minden 10. ember munkája során kapcsolatba került a hadiiparral. Embermilliók kenyere függ a fegyverkezéstől. Az USA 1984-ben több mint 250 milliárd dollárt fordított katonai célokra. Az egy főre eső évi katonai kiadások 980 dolláros összegével is az Egyesült Államok áll az élen, majd az angolok, norvégok, franciák következnek. Természetesen a Keletre erőltetett fegyverkezés komoly gondokat okoz a szocialista társadalmak teljes keresztmetszetében. Egy-egy elektronikus kibernetikai rendszerrel felszerelt felderítő repülőgép aranyban mért önsúlyának többszörösét teszi ki "forgalmi értéke", mely a mi gazdasági életünkben is nyomot hagy.

Az imént felvázolt, szűkrezabott párhuzamok korántsem azt akarják mondani, hogy a termonukleáris világégés elkerülhetetlen, mert a világpolitikai "szükségesség" magával hozza a péteri prófécia beteljesedését: "az elemek égve felbomlanak". Az kétségtelen, hogy itt arról van szó - az eredeti szöveg alapján -, hogy az elemek a nagy hőtől szétmálva elpusztulva oldódnak, felbomlanak, felszabadulnak. Ez nemcsak az elemekben bekövetkező maghasadás eredményeként jöhet létre, hanem - az ige szerint - a kozmoszban bekövetkező események függvényeként semmisülnek meg a földön levő emberi dolgok. Az új világ létrejöttében sem választható szét az "új ég az új földtől". Tévedés volna arra gondolni, hogy az ember nukleáris eszközök birtokában siettetheti a parúziát, netán "tudományos tévedésből" vagy gonoszított által". Az Úr napját az Úr hozza el és nem az ember.

Tehát a fenti párhuzamok éppen arra irányítják rá figyelmünk, hogy az emberiség önpusztító lehetőségének útján a 24. óra felé halad. Max Planck még a háború után világosan kifejtette: "Nem lehet elég komolyan venni a fenyegető veszélyt, hogy az egész emberiség kiirtja önmagát... Mindenképpen parancsolóan int a békére minden nép, főképp pedig Hiroshima és Nagasaki halottjai." (Friedrich Herneck: "Az atomkorszak úttörői" 148.l.) Einstein azzal a gondolatlatlalt halt meg, hogy az emberiség elpusztul, ha a két világhatalom közötti politikai harc háborúvá fajul. A kultúrparancsban Isten az embernek a jelenlegivel ellentétes utat jelölt ki, melyet megvalósítandó munkatársi feladatknak kapta az ember. A jelenlegi nukleáris fegyverkezési verseny mellett az ezredfordulóig az emberiség energiaszükségletének 20 %-át fogják adni az atomerőművek. Vajon hány %-át adnák az energiának a "nukleáris máglyák", ha azok az élet szolgáltatára és nem a démoni elrettentés kiszolgálására lennének lánggra lobbantva.

A jaltai konferencián Rooseveltt kijelentette: "Felada-

tunk legalább 50 esztendőre biztosítani a békét. Még "10 év hátra van", de már mérhetetlen méreteket öltött civilizációknak fenyegetettsége. Ez teszi a keresztényiség feladatát a mában minden korábbinál hangsúlyosabbá: minden erővel és eszközzel cselekedni Isten akaratát; harcolni a bűn és a halál erői ellen s Krisztussal szolgálni a világ javára és üdvösségére. Ez nem jelent valamiféle naiv pacifizmust. A leszerelés nem képzelhető el önmagában. Ezt a világ jelentős részében alapvető politikai, társadalmi és gazdasági változásoknak kell megelőznie. Isten akaratának cselekvése ezt legalább annyira magában foglalja, mint magának az életnek a védelmét. Az Ige a mi tanulságunkra íratott meg, és az magában foglalja a történelmet is a benne munkálkodó Istennel.

Nem az a kérdés szolgálatunk során, hogy "ki melyik parton van", hanem hogy tudunk-e közösen olyan hidat verni a két part között, amelyik az életből adódó változó terheléseket mindenkor elbírja. E felől a mi reménységünk a Krisztusban van.

Kalácska Béla

400 ÉVE SZÜLETETT SCHÜTZ

Éppen negyven esztendeje pusztította el egy iszonyú bombázás Drezda városának nagyrészét, benne a mindmáig figyelmeltető romhálmazként meredező Frauenkirche-t. Ebben a templomban nyugodott 1672-ben bekövetkezett halála óta Heinrich Schütz német zeneszerző. Sírkövén ez a felirat volt olvasható: Assaph Christianus, Exterorum Delicium, Germaniae Lumen. /A keresztény Aszáf, a külhoniak gyönyörűsége, Németország fényessége./

Egy kis thüringiai faluban, a Gera melletti Bad Köstritzben született 1585. október 8-án. Előkelő nemesi családból származott. Apja Gerába költözve jószágigazgató és az Arany Daru fogadó bérlője lett. Az épület falán ma is emléktábla hirdeti a híressé vált fiú emlékezetét. Hatéves volt a gyermek, amikor a család Weissenfelsbe költözött. Az apa a város legtekintélyesebb polgárai sorába emelkedett, sőt később ő lett a város polgármestere. Díszes háza ugyan csak mindmáig megvan.

A fiatal Heinrich az első zenei hatásokat nyilván itt, Weissenfelsben nyerte, mégpedig a templomban, ahol egy Georg Weber nevű kitűnő muzsikus volt a kántor. Tízennégy éves volt Heinrich Schütz, amikor egy esemény egész további életének döntő fordulatot adott.

A városon átutazó Moritz hessen-kasseli örgróf - a reformáció történetéből ismert Hesseni Fülöp unokája - a Schütz-házban szállt meg, és a szép hangú fiú éneklése annyi-ra megtetszett neki, hogy elkérte őt születőtől a Kasseli udvari énekkar számára. A szülők csak vonakodva engedték el gyermeküket, mert alighanem szégyennek tartották volna, ha

talán egészen a muzsikusi pályára téved, mely szerintük az egyéb fizetett szolgák, udvari mulattatók, bolondok, törpék társadalmi szintjét jelentette. Kasselben a fiatal fiú az örgróf által alapított Collegium Mauritianum növendéke lett. Ez az intézmény a nemesifjak számára teljes humanisztikus műveltséget adott. Schütz kiváló előmenetelt tanúsított ebben a kitűnő iskolában. Innét szülei szándékának megfelelően a marburgi protestáns egyetemre ment jogi tanulmányokra azzal a szándékkal, hogy - mint maga írja - "a muzsika mellett már meglehetősen előrehaladott más tanulmányaimat itt folytassam, magamnak valamilyen hivatást válasszak, s abban majd valamikor becsületes grádust érjek el." Önéletrajzát aztán így folytatja: "Ebbeli szándékom (kétségkívül Isten rendeléséből) hamarosan eltolódott, ugyanis Marburgba érkezett Moritz örgróf úr (aki azon idő alatt, amíg udvarában kórusfiú voltam, talán észrevette, hogy a zenében természetűl fogva ügyes vagyok) és a következő ajánlatot tette nekem: Minthogy ebben az időben Itáliában egy igen híres, de meglehetősen idős muzsikusi és zeneszerző még életben van, nem szabadna késlekednem, hogy ennek még hallgatója lehessen és valamit még tanuljak tőle. S hercegi ő kegyelmessége az utazás lehetővé tételére évi 200 talléros stipendiumot kínált fel, mely ajánlatot aztán (mint fiatal s a világot látni is kívánsó ember) a legalázatosabb köszönettel engedelmesen el is fogadtam. Anno 1609 szüleim akarata ellenére Velencébe utaztam."

Érdeemes itt közbevetőleg egy pillantást vetnünk Hesse-ni Moritz személyére, akinek kulcsszerepe volt Schütz életében. Ennek a kálvini irányba húzó uralkodónak udvara ritka kivétel volt a német fejedelmek között. Míg amazoknál az ivászat, mulatozás, vadászat jelentette a kulturális igények kielégítését, Moritz örgróf rendkívül magas szintű szellemi életet teremtett maga körül. Nem ok nélkül kapta a "Tudós" melléknevet. Foglalkozott többek között filológiával, teológiával, drámaírással; 11 nyelvet ismert, köztük a magyart is, és elsősorban is kiváló muzsikusi volt: több hangszeren mesterien játszott és maradandó zeneműveket alkotott. Egyházi énekei közül még ma is szerepel egy a német énekeskönyvben.

Huszonnyéves volt Schütz, amikor Velencébe ment. Ez a város akkor már nem volt tengeri nagyhatalom, sokkal inkább az idegenforgalom, a többhónapos karnevál, a játékbárlangok és találkahelyek dulce vitájának világvárosa. De a világ zenei központja is. A fiatal Schützt nem az előbb említett élvezetek ragadták magukkal, hanem a zene élvezete kerítette őt teljesen hatalmába. Giovanni Gabrieli volt az a híres idős muzsikusi, akire önéletrajzában célzott, s akinek most valóban tanítványai közé került, hogy aztán négy év alatt mint azok között a legkiválóbb, kiforrott mesterré érjen. Nevét meglatinosítva Henricus Sagittarius név alatt jelentette meg még Velencében első művét, az Olasz Madrigálokat. Gabrieli jól látta a fiatal mester tehetségét. Szívesen látta volna őt utódaként a San Marco orgonájánál, ahol többször helyettesítette is, noha Schütz német volt és evangélikus. Halálos ágyán az öreg mester értékes gyűrűt hagyott a

fiatai mesterre Különösnek tünhet, hogy mindezek után a Velencéből hazatérő Schützot a lipcsei egyetemen találjuk, ahol most újra jogi tanulmányokba merült. Ilyen nagy súlya volt a szülői akaratnak. Am Moritz ögróf megint közbeszólt. Még ugyanabban az évben udvarába hívta pártfogoltját másod-organistának.

Az igazi fordulat azonban akkor következett be Schütz életében, amikor az ögróf rövidesen egy fejedelmi keresztelőre vitte magával Drezdába az ünnepi muzsika vezetésére. Működése fölkellette János György szász választófejedelem figyelmét és elkérte őt az ögróftól. Három évig tartó huzavona után Moritz ögróf kénytelen volt engedni. Schütz a szász választófejedelem udvari karnagya lett.

1617-ben történt beiktatásától kezdve életének további 55 éve Drezdához kötötte. Itt érte meg élete legboldogabb éveit a Magdalenae Wildeckkel kötött házasságában, melyből két leány származott. De itt szenvedte át élete legpróbásabb időszakait is. Felesége hat évi házasság után elhunyt, és Schütz nem nősült másodszor. Egyik leánya még mint gyermek halt meg, másik leánya pedig fiatalasszony korában gyermekágyi lázban. Maga is súlyos betegségen esett át. Ha pedig elgondoljuk, hogy a harmincéves háború teljes időszaka éppen Schütz drezdai működésének első, nagyobb felére esett, csak csodálhatjuk, hogy sem lelki, sem alkotóereje nem tört meg. Amikor a zenészek és énekesek száma egyre fogyott, s a megmaradtak anyag, gond nélkül, könnyen így vagy úgy formán kidőltek testi erőtlenségük miatt, Schütz atyai módon igyekezett gondoskodni róluk. Szomorúan látta, hogy a nagy zenekarral vagy a több kórusral való muzsikálás lehetetlenné vált. Ezért ebben az időszakban több olyan művet is írt, melyeknek előadásához minimális zenei apparátusra van csak szükség. Ilyen művei közül kiemelkedik a két kötetes Kleine Geistliche Concerte. A háborús években felüldülést jelentettek számára külföldi útjai. Sikerült másodszor is eljutnia Velencébe, ahol most Claudio Monteverdi művészetével ismerkedhetett meg. A dán királyi udvarban pedig többször is járt, s ott nyugodtabb körülmények között működhetett.

Több éven át ismételten kérte nyugdíjaztatását, amit végül csak János György halála után ért el hetven éves korában. Gazdag alkotó periódus következett még, amilyen csak keveseknek adatott meg ilyen magas életkorban. Bár voltak testi bántalmai, hallása is csökkent, de szellemi erőinek mindvégig birtokában maradt. Életének 88 esztendejében hunyt el Drezdában barátainak éneklése közben. Egész Németország gyászolta. Még életében arra kérte egyik kedves tanítványát, Christoph Bernhardot, hogy készítsen motettát a temetési íghirdetés kiválasztott textusához, Zsolt 119,54-hez: "Ének volt rám nézve minden parancsolatod bujdosásomnak hajlékában." (A Károly-fordítást idéztük, mert ez közelebb van a Luther-Bibliához.) Schütz néhány művén kívül valóban ezt énekelték a temetésen.

Nagyon jellemző Schütz személyiségére, hogy éppen ebből a zsoltárból választott textust. Ez arról tanúskodik, hogy milyen központi jelentőségű volt élete és művészete számára az Isten ígéje. Bibliaolvasó, bibliaismerő, hitévei

mélyen az igében gyökerező életű alázatos keresztyén ember volt. Kegyességének jellemzésére álljanak itt a következő, tőle származó verssorok:

Úr Krisztus, itt elérhettem,
hogy dicsőséged zenghettem.

Úr Krisztus, az ítéletkor
támassz fel engem síromból.

Akkor el nem múló hanggal

Áldalak az angyalokkal.

Schütz elsősorban egyházi zenét írt. Kevés számú világi műve nagyrészt elveszett, köztük az első német opera, melyet Dafne címmel egy olasz szövegkönyvnek Martin Opitz által készített fordítása alapján írt. Olyan műve, amely tisztán hangszeres zene lett volna - ha netán volt is egyáltalán - nem maradt fenn. Tehát mindig szövegre komponált, a szöveget pedig legtöbbször a Szentírásból vette, sokszor minden változtatás nélkül. Hallatlan kifejező erejű zenéjét teljesen alárendelte a szövegnek. Mindig a belső mondanivalóból fakadnak zenei megoldásai. Ez az oka annak, hogy pl. a "Fili mi, Absalon" dallamának hallatára Dáviddal együtt a mai hallgató is könnyekre fakad, és a "Saul, Saul, was verfolgst du mich?" dallamával Jézus kérdése a mai hallgató szívének is nekiszegeződik.

A Zsoltárokhoz különösképpen is vonzódott. Házasságkötése alkalmával jelentette meg 26 műből álló sorozatát "Dávid Zsoltárai" címen. Felesége halálakor pedig megint a zsoltárokból talált vigasztalást. Cornelius Becker verses zsoltárparafrazisait zenésítette meg ekkor 90 új dallamot adva közre. A Becker-zsoltárok hamar népszerűekké váltak a gyülekezeti éneklésben is. Ez megfelelt Schütz szándékának, a kötet előszavában ugyanis ezt írja: "Bár az Úristen szent, tiszta, és meg nem hamisított szava lakoznék istenfélő tanítók és vallásos, vigaszt nyújtó zsoltárok és dalok által ezekben a szomorú időkben minden iskolában, templomban s minden családapá házában az ő szeretett Fiának, a mi Megváltónknak óhajtott eljöveteleig, hogy ezáltal is szeretetben, türelemmel és reménységgel várakozzunk s erre mindig készen találtassunk. Amen."

Schütz zsoltár-szeretetének ékes bizonyága a 86 éves korában alkotott, nyolcszólamú kettős kórusra írt utolsó műve: a 119. Zsoltár 11 részben, függelékként a 100. Zsoltárral és a Német Magnificattal. A zsoltárok megjelennek Schütz egyéb műveiben is, így pl. a Cantiones Sacrae c. kötetben és az életműve gerincét alkotó Symphoniae Sacrae három kötetében. De ez utóbbiban - és más műveiben - egész sorát is feldolgozta a teljes Szentírásból vett szakaszoknak. (Több részlet az Énekek Énekéből, Simeon éneke; A tizenkét éves Jézus a templomban, Példázat a magvetőről, Miatyánk, a Jelenések könyve egyes részletei stb.)

Több itt nem említett műve mellett szóljunk végül Schütz oratórikus alkotásairól. Feltámadási oratóriumát 38 éves korában írta, karácsonyi oratóriumát és három passióját 80 éves kora körül. Ezekon kívül ilyen jellegű kiemelkedő műve még a Krisztus hét szava a kereszten. Hogy meny-

nyire nem a zenei produkció, hanem az ige volt fontos számára, azt mutatja az az instrukció is, amit a Feltámadás. oratórium előadására nézve adott. A szereplők és a zenekar egy függönnyel legyenek eltakarva, és csak az evangélista, az ige személyes hordozója legyen látható. Ennek éneklésmódjára vonatkozólag pedig ezt írja: "Az evangélista recitáljon taktus nélkül, ahogyan neki kényelmes, ne tartsa ki tovább az egyes szótagok hangját, mint ahogy különben a lassú, értelmes beszédben szokta." Lukács, János és Máté passiójában talán hiányolja a Bach passiókhoz szokott hallgató a zenekart (énekhangra írt művek ezek) és a korálokat. de megérthetjük Schütz szándékát: ne szóljon más, csak az Isten igéje!

Heinrich Schütz hosszú időre elfeledetté lett halála után, Philip Spitta "fedezte föl" újra éppen száz éve. Ma a német zene Atyjaként tartják őt számon. Moser zene-történész ezt írja: "Nélküla a két Dioszkur (Bach és Handel) nem létezhetett volna, noha azok valószínűleg egyetlen hangjegyet sem ismertek tőle."

Csak örülni lehet, hogy egyházunkban van egy énekkar. a budavári, mely Schütz nevét vette föl és műveinek megismertetését fő feladatának tartja.

Marschalkó Gyula

" EGY ELFELEJTETT FESTŐ "

Szalatnay Rezső ezen a címen foglalta össze röviden Tichy Gyula (1879-1920) életét, életművét 1935-ben, melynek mintegy hatszáz alkotását (festmények, grafikák, metszetek, írásművek) dolgoztam fel az ELTE Bölcsészkarán benyújtott monográfikus disszertációmban a múlt évben. -- Hogyan kerül egy evangélikus teológiai folyóiratba e munka cseppnyi keresztmetszete? Mi köze mindennek a teológiához?... Nem az és annyi, hogy lelkes vagyok. Nem az, hogy ez a "hobym" a papi voltom mellett (amint sokan gondolják) a tanulmányaimat sem ezért végeztem az egyetemen. - Az kezdő sejtteni a kérdés izgalmat, kinek némiképp ismerős a név. No, nem Tichy Gyula, hanem inkább Tichy Kálmán, festőnk öccsének a neve, ki evangélikus volt, 1948-tól a budavári gyülekezetünk tagjaként él Pásáréten, s több templomunk dítlárképei festette. Sopron bánfalva; Nagytarcsa; Csögle stb.) Tichy Gyula is evangélikus volt, sőt evangélikus tanár, először a híres Fásori Gimnáziumunk, majd a Rozsnyói Evangélikus Főgimnázium matematika, fizika és rajztanára, azaz olyan valaki, aki a maga korában - a századelőn - többé-kevésbé reprezentálja és illusztrálja evangélikus értelmiségünk óriási kincseket rejtő szolgálatát, melyet az ősi lutheránus "tanító egyház" evangélium- nemzet- és kultúraelkötelezett hagyományainak követésével végzett egyházunk és népünk életében, történetében. E réteg szolgálatának megismerése és feltárása, mely messze létszáma

feletti jelentőséggel formálta egyházunk, népünk sőt nemzeti történelmünk arculatát, generálisan teológiai munka az egyháztörténet tárgykörén belül, melyhez kikerülhetetlenül kapcsolódik minden más történettudományi szakág segédtudományaként (a művészettörténet is). Csak ilyen komplex, "össz-szaktudományi" megközelítéssel és értékeléssel ragadható meg és bontható ki pl. az az alapkérdés, hogy mit takar az evangélikus értelmiség kegyességének fogalma a különböző korokban, az a kegyesség, melyből e réteg egyes tagjainak kimagasló szolgálata kinőtt, s mely sohasem volt teljesen azonos a hivatalos egyházi-papi, főúri, polgári vagy népi kegyességgel, speciális vonulatot képezve egyházunk összkegyességi kultúrájában és történetében. Ez az a kérdés, amit populáris megfogalmazásban az "evangélikus háttér" kifejezéssel szoktunk - ma egyre gyakrabban emlegetni. Van ilyen? Miben rejlik pozitív vagy negatív tartalma, értéke? Menyiben és mi módon ragadható meg és mutatható ki esetenként úgymond a "tehetségkatapultáló" szerepe? - Kérdések özöne vár még megválaszolásra e problémakörben, melyek kimunkálására azonban szükségünk van, hiszen távol- és közelmúltunk oly kérdései ezek, melyek magyarázzák és értelmezik jelenünket, s jelzéseket adnak mai és jövőbeni szolgálatunk jobb betöltéséhez is...

Ma az e tőről fakadt egy-egy fölcsillanó érték figyelemföhlívó megragadásánál és fölmutatásánál tartunk egyelőre. E kincsek egyike Tichy Gyula szellemi, művészi öröksége is, melyre jobb híján büszkék lehetünk, s arra is, hogy műveinek pár jelentős darabja Országos Evangélikus Múzeumunk tulajdonába került(2).

*

"Egy körzöhhöz volnék hasonlatos, amelynek acél-csúcsa Rozsnyóba van szúrva, a ceruzás vége pedig Pesten írja a magyar kultúrtörténet számára betűit, ha ugyan a feledékenység gumija ki nem törli őket"(3.)-írja önmagáról 1913 körül Tichy Gyula. A majdnem a kezdetektől KÉVE művészegyesületi tagként, s a Magyar Grafikusok Egyesületének tagjaként alkotó művész életművének sorsán eddig részben beteljesedett e fanyar iróniájú profécia. Művészetét, műveit saját kora csak rácsodálkozó meglepetéssel, de végülis meg-nem-értéssel fogadta, néha érezve, de nem tudatosítva kvalitásait, az utókor pedig - egyes jelzések ellenére (4.) - legfeljebb a magyar szecesszió általános áramlatán belül "a szecessziós társasági művészet legmarkánsabb alakja" (5.)-ként tiszteli. Életművének szinte teljes ismerete és feltárása azonban az eddiginél jóval mélyebb, komolyabb megbecsülésre és értékelésre teszük méltóvá művészetét, mely az ezerkilencszáztizes évek magyar művészetének kiemelkedő művészegyeniségévé avatja őt.

Tichy Gyula 1879 augusztus 28-án, Rimaszombatban született. Alapfokú és középiskoláit Rozsnyón végezte meleg, inspiráló családi környezetben, ahol főként édesapja és nagynénje szerető, figyelmes vezetésével kezd bontakozni korán megmutatkozó rajzoló, festő képessége, tehetsége. "Ragyogóan boldog gyermekkorom, napsgaras ifjúságom színt, fényt tőlük kaptam" - vallja emlékezésében (6.). 1895 télutóján ismerkedett meg a Vasárnapi Újság lapjain keresztül Walter Crane munkáival. Fellelkesedve rajta illusztrált iskolai lapot adott ki társai számára, melyeken főként karikatúrákat rajzolt róluk, s ugyanakkor Dante "Poklához" készített illusztrációkat nagy szorgalommal.

Keresztapja - egyben nagybátyja - intelmeire azonban az érettségizett ifjú a művészeletnél biztosabb egzisztenciát ígérő gépészmérnöki pályára készült a budapesti Műgyetem gépészmérnöki karára iratkozva be 1897 őszén. A szándék, az elhatározás azonban derékba tört. Fél évi egyetemista élet után tifuszban súlyosan megbetegedett, és a hat hónapi betegség, s a "rettenetesen sok analízis és számolás" mely kedvét szegte, végérvényesen új irányba indította életét. A következő tanévet már a budapesti Mintarajziskola elsőéves növendékeként köszöntötte, hogy rajz és festőképességét rendszeres tanulással mélyítse el.

A műgyetemi félév azonban nem múlt el nyomtalanul lelkéből. A gépek, a fizikai világegyetem titkai ezután is foglalkoztatták, izgatták fantáziáját. A kristály, a fény, az elektromosság, a csillagászati és asztrofizikai jelenségek kutatása nyílt elméje érdeklődésének egyik állandó középpontja maradt. S bár úgy vallja önmagáról, hogy a "fizika kedvelés, fizikával való foglalkozás vesszőparipám volt. Szellemi patience játék" - csak, végül is művei jelentős része tematikai és gondolati vetületének egyéni karakterét az ebben az irányban csapongó fantáziája adta meg. Az Apokalipszis I. (1906), Apokalipszis II. (1916-17), a Tudós (1910), a Jósolat (1916) című rajzsorozatok lapjairól ez azonban szemünkbe ötlük.

A Mintarajziskolában Gyulai László, majd Székely Bertalan vezetése alatt sajtátította el a rajz és festés mesterfogásait. Az ebben az időszakban készült művei, rajzai egyre jobban a klasszikus rézkarcok vékony vonalú, finom metszésű, elsősorban azok festőiségre törekvő hatását mutatják, mindenekelőtt általa is csodált Rembrandt művein tájékozódva. Festészetének irányt mutató példaképe ekkor Alfonz Mucha és Klimt szeccsziós mesterek voltak. A tudós és a művész konstellálódik és ötvöződik egyéniségében már ebben az időben is, melynek jellemző megnyilatkozása, hogy gyakorlati studiozás helyett elsősorban a könyvek és a könyvtár jelentik számára a művészi fejlődés inspirációs és tanulmányi bázisát. Ez ebben az időben belső lelki és művészi diszharmóniát, végül válságot e-

redményezett nála, a Mintarajziskolában töltött második év végén.

A rezignáció és bénult elakadás azonban nem tartott sokáig. 1900 nyarán két hetet töltött családjával együtt Nagybányán, ahol Hollósy Simon és tanítványi köre, a művésztelep szellemisége komoly tanulságokat jelentő hatással volt rá. "Itt tanultam meg, hogy nem tudok semmit, hogy mindent újra kell tanulnom" - írja Szablya Jánosnak írt későbbi levelében, majd így vall erről a rövid időszakról emlékezéseiben: "Tanulmányozni, analízálni tőle tanultam meg és nála. A szintézis már bennem adva volt, csak nem fejlődhetett, mert nem nyertem az akadémián jó alapot, s az első két év alatt visszaestem. Visszakerülve Hollósytól az akadémián Székelyt is jobban megértettem." (7.)

Ettől kezdve a legapróbb részletekig menő megfigyelés, és a kemény, szívós, kitartó munkával történő önképzés kötötte le minden figyelmét, s lett művészi fejlődésének mozgatórugójává, mely egyre lendületesebben ívelt felfelé, s melyben Székely Bertalan biztató elismerése is növelte önbizalmát. (8.) Lényegesen gazdagította ugyanakkor élmény- és ismeretanyagát utolsó főiskolás évének tavaszán a Mintarajziskola által szervezett tanulmányi kirándulás Velencébe (1902. márc. 22-április 2.), ahol a klasszikus művészet remekeire, s a történelmi város benyomást keltő atmoszférájára nyílt rá kereső szeme, érzékeny lelkesége. A város örök emlékei közé sorakozott, melybe élete során még kétszer elzarándokolt.

Második nagyobb lélegzetű velencei utazására és tartózkodására diplomás életének mindjárt az első évében, 1903-ban került sor (március 17-június 3.). Határozott célja ekkor az olasz művészet mélyebb megismerése, eredményeinek elsajátítása volt. A képtárakat járta, és Palma Vecchio, Tintoretto, Veronese és Tiepolo műveit tanulmányozta az ősi módszert követve: másolva azokat. (9.) A múlt értékeinek kutatásán túl maradt azonban ideje és energiája egyéni és eredeti művek alkotására is. Ekkor és itt készítette első jelentősebb rajzsorozatát, a Hét főbűn címűt (1903). Fantasztikumra érzékeny szellemisége is itt keresett és talált jó talajra először, melyről később így írt: "Nem a valóságos, szemem előtt lévő Venezia érdekelt, hanem a fantasztikus, a kihaltnak képzelt... Venezia misztikuma ilyenkor tárul fel igazán." (10.) Ugyanakkor újabb hatásként érintette itt a Velencét járó angolokkal felvett kapcsolata, kiknek Bellini és Carpaccio imádata a primitívekre és ezeken keresztül a preraffaelitákra irányította figyelmét.

Velencéből hazajöve nagy lendülettel fogott neki az olajfestésnek, s "nehéz, de szép, értékes belső eredményeket adó korszak" indult ezzel életében, mely bővelkedett művekben is. Képein ezidőtájt mindenekelett a nemzetközi és hazai szecesszió általános jellemzői ismerhetők fel, de ott vibrálnak a posztimpreszionizmus európai nagymestereinek ismeretét tük-

rőző jegyek is. Bibliiai, mitológiai és irodalmi fogantatású témákat dolgozott fel többnyire kartonokon egyéni kompozíciókkal és felfogásban, de még érezhetően Böcklin és Stuck korábbi hatásának továbbgyűrűzésével. Ezidőtájt keletkezett munkáin azonban jól érzékelhető az olajfestés technikájával való küszködése. Több műve befejezetlen maradt.

1904 őszén Tichy Gyulát megválasztották a pesti Evangélikus Főgimnázium (Fasori Gimnázium) rajztanárává, és matematika, fizika tanárává, hol lelkesen kezdte meg tanári munkáját. A hivatalos óraadói munkája mellett elsőnek szervezte meg itt a fakultatív rajzsakkört, hol egyre népesebb diákkört tanított a rajz, festés szakmai fogásaira. (11.) Művein a levegős pesti társasági élet derűs hangulata, friss, lendületes akvarelleken jelent meg. Az Énekesnő, vagy a Csigadáma, Részeg nő Klímt által fémjelzett felfogást tükröz, míg valamivel későbbi művei a Feketeruhás nő, Női fej-tanulmány (1905) Toulouse-Lautrec világát idézi. E műveivel jól beleillik a korabeli magyar társasági művészet, Margittay Tihamér, Márk Lajos világába játékos derűjével, bár érzékelhetően el is válik tőle fanyar szarkasztikumával.

A pesti pezsgő élet azonban nagyon szűkrezabottan adatott Tichy Gyulának. A Fasori Gimnázium újonnan épített, még párát lehellő falai megtámadták törékeny egészségét. Súlyosan megbetegedett, olyannyira, hogy még állását is kénytelen volt feladni. A reményteljes indulás derékba tört, és 1905 decemberében "szárnyaszegetten" érkezett Rozsnyóra, a szülői ház gondoskodó melegétől várva a gyógyulást. A betegség és a pályatörés azonban nem jelentette egyben művészete megropanását is. A betegágyhoz kötöttség a rajz műfajának művelésében nem akadályozhatta, s hatalmas akaraterővel elsősorban ebben fejlesztette tehetségét, mint ahogy azt tette valamennyi betegségi időszakában a későbbiekben is. "Descartes módján én is igyekeztem gyengélkedéseim közben nagy dolgokat művelni. A betegágy alkalmas a lelki koncentrációra...Amiben a normális élet akadályozna, a betegágy elősegíti...Hogy beteg ember is alkothat szépet, nagyot, örök példa rá Heine" (12.) - mondja ebben az időben lelki vigaszt keresve. Ekkor készülnek nagy lélegzetű rajzciklusai szinte egymást érve: az Énekek Éneke (1905), az Éva evangélikumá (1906 január). A rajzolás munkáján túl az olvasás kötötte le és töltötte ki betegsége idejét, s rajzait, rajzciklusait gyermek- és ifjúkori, és egykori olvasmányai inspirálták: Dante, Flammarión, Biblia, Apokrifusok, Puskin stb.

1906 nyara meghozta Tichy Gyula egészségét. Új erővel fogott újra a festéshez. Kísérletezett, keresett, míg őszinte öröme végre rátalált az egyéniségéhez, mondanivalója megfogalmazásához legjobban illő technikára, a temperafestésre. A megtalált új technika szinte varázsütésre kirobbanó stílusfejlődést eredményezett művészetében a következő időkben. E technikával készí-

tette legjelentősebb festményeit. Ekkor készült sok más munkája között a Királyasszonynéném I, majd Királyasszonynéném II, az Andre királyfi Bizáncban, vagy a Keresztfa alatt (Országos Evangélikus Múzeum tulajdona) című művei. Ezen irodalmi fogantatású, történelmi témájú műveit a dekorativitás, a mély, bársonyos színek használata, a sikerűségre való törekvés jellemzi a szecessziós szimbolizmus útját követve, és preraffaelita hatásokat felszíva. Képeiből a történelmi korok ébresztette nosztalgiaán túl sugárzik a századelő európai és magyar világának borongós, fülledt atmoszférája, melynek lélekölő, fullasztó voltát teljes mélységében élte át a felvidéki városka, Rozsnyó érdektelen és lehangoló, Krúdy világát idéző kispolgári környezetében.

Az ebben az időben készült rajzain a négy-öt évvel korábban, s még utána is tovább élő Rembrandt-hatást radikálisan váltotta fel Dürer metszeteinek vonaltisztasága és "archaikus komorsága", melynek hátterében Kálmán Öccse által 1906 őszén Münchenből hazahozott Dürer-metszeteket ábrázoló képeslapok tanulmányozása, s az általuk fellobbanó Dürer-rajongása állott. E hatások inspirációjára forrt ki végül is rajz tehetsége, s vált jelentős egyéniséggé e műfajban, mint ahogy az 1906-07 fordulóján alkotott Apokalipszis I. rajzsorozatán tükröződik. Ekkor és ebben talált Tichy Gyula egyéni hangjára, stílusára.

Az Apokalipszis rajzsorozat után készültek a Kuruc rajzok lapjai (1907), melyek a düreri hagyományokat folytatva, de a régi fametszetek stílusát követik. Jellemző, hogy éppen ebben az időben foglalkoztatta művésznket, hogy megpróbálkozzék fametszéssel.

1907 őszén felcsillant a siker reménye életében. Ambros Zoltán: Ninive pusztulása című regényéhez készített négy illusztrációja a Nemzeti Szalon kiállításán feltűnést keltett. Am kudarc is érte ugyanekkor. 1908 tavaszán a Műcsarnok kiállítására beküldött rajzai, festményei közül csak egy akadémikus szemlém régebbi munkáját fogadták el a kiállításra. A kudarc némiképp elkészerítette, de választott útjáról el nem téríthette. "Konzseniális, ízlésben, felfogásban rokon ideológiával bírók" társaságát kereste fel 1908 novemberében a gödöllői művésztelepet. Körösfi Kriesch Aladár házában találkozott a művésztelep másik kiemelkedő egyéniségével, Nagy Sándorral is. Ez a találkozás azonban nem járt eredménnyel: úgy érezte, hogy ridegen fogadták, s nem ment ki többet közójük, nem kereste a kapcsolatot velük.

Az 1908-as esztendő Tichy Gyula számára egy új technika és műfaj felfedezésének, s vele együtt művészete újabb kibontakozásának időszakát is megnyitotta. Ez a linóleummetszés, melyet Olgyai Viktor vezetésével sajátított el. A korábban fametszésen ábrázoló művész nagy lelkesedéssel vette kézbe az új anyagot, s rövid egy év alatt teljes biztonságu, kiforrt stílusú művésze lett e műfajnak. Először már korábban fametszeteknek álmódott rajzait tette át linómetszetbe, majd megérezve és felismerve a

technika lehetőségeit, önálló művek sorát alkotta. A monokróm, egyszínű fekete, kék, barna metszetek mellett megpróbálkozott, s jelentős eredményeket ért el a polikróm, többszínű művek alkotásában is. A japán fametszetek és az angol Beardsley stílushatásait egyénien ötvöző linómetsző művésze ebben a műfajban a századelő magyar művészetének a csúcspontját jelenti, melyre felfigyelt Málnai Béla, a Ház című folyóirat szerkesztője is, és egyre-másra közölte ezután műveit.

Nyilvános szereplésének köszönhető, hogy épp 30 éves születésnapján tagjai közé választotta a progresszív KÉVE művészegyesület, melynek ezután aktív tagja maradt élete végéig. Ez egyesület kiállításai jelentették számára a közönséggel való találkozás lehetőségét.

1908 és 1909 nyarát az Iparművészeti Társaság kiküldésében Feleden töltötte Tichy Gyula népművészeti anyagot gyűjtve az Iparművészeti Múzeum számára. A népművészettel való találkozás erős hatást gyakorolt rá, mely művészete minden műfaját érintette.

Az 1909-es év újabb jelentős eseménye művésznünk életének, hogy részese lett a magyar művészeti élet kimagasló, eddig elképzelhetetlen eseményének: Kozma Lajos: Utolsó álmok, melódiák (1908), majd Aiglón, Sassy Attila: Ópium-álmok (1909) című rajzskötetei után az ő albuma is megjelent: "Egy tusos üveg meséi" címen. E mű jelentős visszhangot kapott, felkavarva a kedélyeket. Az Újság cikkírója így jellemezte: "A hellenizmus és a japánizmus csodálatos keveréke. Szabadon, könnyedén vont formák, a bankócsinálásig aprózott környezetben. Mintha csak Ady Endrének valamely verses enigmáját olvasná az ember, s nem lel rá kádenciát..." (13.) E rácsodálkozás mellett azonban az idegenkedés is hangot kapott a kritikákban. (14.)

A feledi gyűjtés, a KÉVE-taggá választás és az Egy tusos üveg meséi album kiadása mellett életének még egy eseménye kapcsolódik ehhez az esztendőhöz. Rozsnyón rajz, matematika és fizika tanári állást vállalt az ottani Evangélikus Főgimnáziumban. Bár így megélhetése biztosítottá vált, maga a sablonos, egyhangú munka, a meg nem értő, szellemi partnerré soha nem lévő kollegák környezete terhére volt, melyről sokszor írt keserűen írásiban. (15.)

Ebben az évben különös érdeklődéssel fordult egyébként is a tudomány eredményeire, kutatásaira érzékenyen figyelő művész a kitarulkozó égbolt és a fizika világa felé. Fürkészi a világuirt, a bolygók titkait, mellette kísérleteket végez a prizmák, kristályok, az elektromos és kémiai jelenségek világában. Az ezeken a kutatásain felcsigázódó fantáziája új meg új ötletekkel, elképzelésekkel gazdagították művészetét, művészi gondolatvilágát, melyek a Tudós című rajzszorozatban fogalmazódtak meg. E sorozat lapjain más élményanyagokkal is ötvöződve látónoki képzelettel jelennek meg a messzi jövő szerkezetei, kutatólaboratóriumai berendezései e jövő szellemét szimbolizáló légiess aktok és a tudós személyében önmagát ábrázoló művész környezeteként, egyes műve-

ken e képzelt tudomány élet- és emberellenes lehetőségeit is megragadóan ábrázolva.

Az 1911-es esztendő nyara csendes, boldog alkotás időszaka. Ekkor készíti életműve legnagyobb festményét Hegyeskőn, az Álarcok címűt. Kompozíciós és festő-technikai eddigi fejlődésének mintegy összefoglalása e mű, egyaránt idézve Csontváry monumentális kompozícióit és Ensor rideg maszkjainak világát.

1912 érdekes és meglepetésekkel szolgáló esztendeje Tichy Gyula művészete fejlődésének. Az év elején tett rövid velencei utazása (április 18-26) után váratlanul teljesen új látásmódot, művészi kérdésfelvetést tükröző rajzok jelennek meg munkái között, melyek a korai kubizmus testeket, formákat mértani idomokra bontó törekvéseinek megvalósítását mutatják. E művekre többek között Lipchitz, Naum Gabo később, 1914-15 körül keletkezett munkái közt találunk csak analógiákat. Sajnos ezek, a méretükben kis rajzok eddig soha nem kerültek kiállításra, pedig a magyar művészetben korát messze megelőző progresszív törekvést képviselnek magas kvalitással a prekonstruktivizmus útját járva, melyekhez hazai vonatkozásban csak Moholy Nagy László és Kassák Lajos későbbi, 1920-21 körül alkotott konstruktív rajzainak körében lelünk párhuzamot.

1913 utazások jegyében zajló év Tichy Gyula életében, a Dalmát tengerpartot járja. Rajzain azonban ebben az időben már nem csak az izgató extremitások, hanem a kegyetlen borzalom kifejezései is megjelennek. Telt idomú nő aktjai - műveinek szinte állandó szereplői - a korábbi előzmények folytatásában már nem vonzóarcú nőideálok, hanem a vétlen, riasztó pillanatok szoborszerűen megmerevedett, rideg megjelenítésű szimbólumai. Az Epilógus, a háború előérzete című tollrajz ennek érzékeltetésével együtt világosan vall a művész közelgő történelmi vihart megérező érzékenységéről is.

Festészeti munkásságáról ez évben a KÉVE Könyvében Lyka Károly írt művészünkről ismertetést és kritikát, e sorokat vetve papírra: "Egy gyengéd lélek reflexiói művei; festésük szinte úgy hat ránk, mint egy kései lovag halk bókjai, mellyel egy romantikus eszmét üdvözöl." (16.)

1914 nyara újra Dalmáciában találta Tichy Gyulát, közvetlenül a háború kitörése előtti időkben. Ekkor egy új művészeti ág vonzáskörébe került, hogy a tudományok és a csillagászat területén tett "kirándulásainak" fantáziadús szüleményeit formába öntse. 1907 körüli próbálkozások után most "lázasan" fog hozzá egy tudományos-fantasztikus regény megírásához a "Mars rabjai" címen. Regényének befejezését ekkor a háború, később a "nyomoruságos idők", végül korai halála megakadályozta, de végül is Kálmán öccse kisebb kiegészítésével és sajtó alá rendezésével 1928-29-ben a szlovákiai Magyar Néplapban megjelent folytatásokban posztumusz regényként. A Wells, Poe, Jókai, Verne hatását is mutató műben ko-

ra technikáját messze megelőzve írja le szinte szó szerint a mai TV, a talpfa nélküli sinek, a különböző sugárzások és távvezérlések megvalósulását és fölhasználását. Joggal írja róla Kiss Horváth László: "Kétségtelen, hogy a magyar sci-fi jelentős alakját kell látnunk Tichy Gyulában, és csak sajnálhatjuk, hogy korai halála megakadályozta tehetsége teljes kibontakoztatásában." (17.)

A háború alatt s után a festészet művelésére nincs lehetősége, mert "ha lenne is vászon, az ruhára kellene" Csak a rajz az a műfa, amiben dolgozhatott Ennek jegyében 1916 ősze újabb nagyszabásu tervek megvalósulását hozta Tichy Gyula rajzművészetében. A Háború alatti rajzok című ciklus után a Jóslat című rajzszorozat készítéséhez látott hozzá. Ez a fantasztikumában ad absurdum feszített sorozat mindenekelőtt Jókai irodalmi hatása alatt készült Az óriásira tervezett sorozat kilenc ciklusra oszlik: Petőfi, Hell páter, Benyovszky, Bólyay, Széchenyi, Kőrösi Csoma Sándor, Jókai, Madách, a Mazatlanai ismeretlen címűekre, egyenként további hat művet fogva össze. A sorozat befejezetlen maradt: az 34 rajzra tervezettből 30 készült el végül is. E sorozat érdekes képzőművészeti párhuzama a háború alatt írt "Mars rabjai" regénynek, telítve azonban a mindig a művészen élő haza-, nép- és nemzetféltéssel, szinte kiáltványként állítva azt az utókor elé. A magyarság feltámasztó nagvra a főszereplők. akik a háború katalizmájában az egész világ ellen védik hazájukat fantasztikus szerkezeteket alkalmazva és a természeti jelenségeket szolgálatukba állítva. Az egész mű a teljes szemleli-fizikai összefogást sürgeti a haza védelmében, megmentésében. A művész e lapjai már a teljesen letisztult és kifinomult művészi technika és aprólékos lelkiismeretesség remekei, a kompozíciós szerkesztés kiemelkedő megoldásai. Egyes darabokon azonban nemcsak a fantasztikum látnoki megjelenítésében gyönyörködhetünk, hanem a korai formatervezés jeles példáival is találkozunk, melynek megoldásaival Tichy Gyula a korszak élen járó művészeivel szintén egy sorban van.

1917-18 fordulóján katonai szolgálatot teljesített, mely alól 1918 tavaszán felmentették. Ebben az évben kezdte írni a Kibrot Thaava című önéletrajzi Szótárát, de az elmélyültebb alkotásra a zaklatott időkben nem nagyon adódott alkalma. Ehhez csatlakozott még, hogy 1919 elején újra súlyosan megbetegedett. Ezidőtájt főleg írással foglalkozott, s ábrándos, nagy tervek foglalkoztatták így keletkeztek az Utazások az űrben című, nyolc füzetet jelentő írásai, melyekben már alig követhető fantáziacsapongással folytatja a Mars rabjai regényének gondolatfűzését. E füzeteket érdekes, apróbb-nagyobb toll- és tusrajzokkal illusztrálta, melyeken Hold- és Marsbéli tájak, a világűr mélységei vetítődnek elénk.

Mindezek a reménykeltő tervek és felvillanások azonban végleg megszakadtak. A napilapok rövid, szomorú tudósításokban tették közzé Tichy Gyula rozsnyói tanár, festőművész, KÉVE-tag 1920. június 22-én bekövetkezett váratlan halálát. Maradványait a rozsnyói temető családi sírhegyében helyezték örök nyugalomra. A KÉVE ez évi, majd 1925

és 1929. évi kiállításain állított emléket volt tagjának.

Az elmúlt hatvan évben Tichy Gyula öröksége jórészt lappangott, melybe egyaránt közrejátszottak a történelem viharai, a művészi hagyaték legnagyobb részének magántulajdon volta, s a művészettörténeti kutatások eddigi ezirányú érdektelensége. Az első, Tichy Gyula művészetére és értékeire komolyabban rámutató jelzés az utóbbi időkben a Tichy fivérek emlékkiállítása volt a Nemzeti Galériában 1979-ben. E kiállítás, és az életművéről készített monográfia teremtett lehetőséget Tichy Gyula művészetének újraértékeléséhez és felfedezéséhez.

+

Ki volt ő? Értékítélet nélkül mondván: a szecesszió embere. Ő is "kivonulni" kívánt az adott világból művészetével, s épp így lett hitelképes tükre saját korának. Tichy Gyula szecessziója azonban - a szó etimológiai értelmében - a festészetében a történelmi múlt és a klasszikus, vagy maga teremtette mitológia, a grafikában pedig egyre erőteljesebben előtérbe a tudományoknak és a kozmosz titokzatos bolygóinak, jelenségeinek fantasztikumát.

Ki akart lenni ő? - Erről pedig végül valljon önmaga:

" Akartam a magyarság Dantéja lenni,
de az ilyesmi nemcsak az akaráson múlik.
És érdemes volt ezért az ideálért egy életet
elfecsérelni.
Ha újra születnék, újra kezdeném.
És üdvözlöm innen a katakizma kellős közepéből
azt a boldog halandót, aki eljövendő,
és megteszi azt, amit én csak terveztem.
S ez lesz Dante haldoklásának kezdete. " (18.)

Dr. Foltin Brúnó

Jegyzetek

1. Szalatnay Rezső: Egy elfelejtett festő; Fórum 1935
2. Tichy Kálmán a lakásában őrzött Tichy Gyula és Tichy Kálmán művészi hagyatékából végrendeletileg egy kisebb részt Országos Múzeumunknak ajándékozott, mely anyag halálát követően 1982-ben oda is került.
3. Tichy Gyula levélrészlete Szablya Jánoshoz. Idézve: KÉVE Könyve VI.k.; 1913
4. Tichy Gyula művészetének jelentőségére vonatkozó korábbi jelzések: Szalatnay Rezső: Egy elfelejtett magyar festő, Fórum, 1935, 234-35.lp.; Fehérváry István: Magyarok a nyelvhatáron, Rozsnyó, 1937, 200 lp.; Varga Nándor Lajos: Tárgymutató az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola grafikai gyűjteményének első kiállításához (1906-1914) katalóguselőszó, 1942, 10.lp

5. Szabadi Judit: A magyar szecesszió festészete;
Bp. 1979. 85.lp.
6. Tichy Gyula: Önéletrajzi Szótár, 7.lp. (kézirat) Tichy Gyula hagyaték
7. Tichy Gyula: Önéletrajzi Szótár, 1918, 35.lp. (kézirat) Tichy Gyula hagyaték
8. Tichy Gyula: Önéletrajzi Szótár, 1918. 48.lp. (kézirat) Tichy Gyula hagyaték
9. Tichy Gyula hagyatékában több - ebben az időben készült - másolat található, többnyire Tiepolo-másolatok.
10. Tichy Gyula levele Szablya Jánoshoz. Idézve KÉVE Könyve VI. k. 1913
11. Lásd: A Budapesti Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnázium értesítői 1904-1906-ig
12. Tichy Gyula: Önéletrajzi Szótár, 1918. 14.lp. (kézirat) Tichy Gyula hagyaték
13. Az Újság, 1909. december 14-i száma
14. A Magyar Iparművészet és a Művészet című lapokban értetlenül állnak a kritikusok Tichy Gyula műve előtt, s csipkelődnek rajta, illetve elmarasztalják, az irodalmiasságot vetve a szemére.
15. A kollegális és emberi viszony, valamint az elmaradott tanítási körülmények, eszközök sok keserű mondatot fakasztottak Tichy Gyula tollából Önéletrajzi Szótárában.
16. KÉVE Könyve III. k. 1913
17. Galaktika 39. sz. 1980, 127. lp.
18. Tichy Gyula: Önéletrajzi Szótár, 1918, 12/a lp. (kézirat) Tichy Gyula hagyaték

Händel egyházzenei művészete . . .

A nagy jubileumi évben, amikor az evangélikus egyházi zenei élet még jobban odafigyel Johan Sebastian Bachra, s talán Heinrich Schütz művei is nagyobb hangsúlyt kapnak - nem szabad megfeledkeznünk a barokk másik nagy, 300 éve született protestáns mesteréről Georg Friedrich Händelről sem.

Beethoven egyszer azt mondta: "Szeretnék elmenni Händel sírjához, ott letérdelni és imádkozni." Mi most gondolatban induljunk el a westminsteri sírhoz, elgondolkodva Händel életén, művészi munkásságán. Ne hamis elvárásokkal. Ne úgy, hogy megpróbáljuk belepréselni Händelt egy előre-gyártott, vagy már kialakított képbe. Ugy lehet igazán helyesen rá emlékezni, ha nem tartjuk kevesebbnek, többnek vagy másnak, mint ami valójában volt.

Életről dióhéjban

Művelt, jó nevű család fiaként született 1685 február 23-án Halléban. Apja - aki orvos és titkos udvari tanácsos volt - ellenezte fia zenésszé taníttatását. Így Händel más uton indult el. Elvégezve az alap iskolákat, az egyetem jogi fakultására iratkozott be. Korán megnyilatkozó zenei tehetsége apja halála után mégis eltérítette a nem neki való jogi pályáról. Még egyetemi hallgató, de már a hallei dóm orgonistája. Itt már bőven kamatoztathatja tehetségét és mindazt, amit első mesterétől, a rendkívül széles látókörű, művelt pedagógus-zeneszerzőtől Zachow-tól tanult. A következő évben, időszakban már Hamburgban találjuk, ahova a mintegy negyed százada működő opera vonzotta. Először hegedűsként, majd a csembaló mellett dolgozott az opera zenekarában. Itt fogta meg az opera műfaja, amitől élete végéig nem tudott, de nem is akart szabadulni. 1706-tól Itáliában van. Itt egy rendkívül termékeny korszak következik. Amellett, hogy a töltekezés, a tanulás időszaka ez, ontja magából a kantátákat, oratóriumokat és operát.

1710-ben ismét hazakerül, s mint hannoveri udvari karmester működik. De rövid idő múlva ismét utra kel, hogy Londonban bemutassa a Rinaldo című operáját. I. György, akinek a szolgálatában állt Händel Hannoverben, 1714-ben angol király lett. Händel egy kis meglepetés és nem kevés bonyodalom után így Londonban folytatta szolgálatát. A kezdeti sikerek után egyre nehezebb évek következtek. Vállalkozásai sorra csődbe jutottak. Ellenfelei mincent elkövetnek, hogy lehetetlenítsék ezt a német kiejtéssel beszélő idegent. Teljes tönkremenés, sőt börtön fenyegeti. A népszerűséget csak a két - angol hazafiasságra apeilláló - mű megírása

után nyeri vissza /Alkalmi Oratórium, Júdás Makkabeus/. A visszatérő siker sem boldogíthatja most már végleg, hiszen a rendkívül termékeny időszakot, melyben az érett öregkori oratóriumok keletkeztek, betegség zárja le. Idegei mondják fel a szolgálatot, de ebből még ki tud gyógyulni. A végzetes tragédia: megvakul. S az a Händel, aki a fényből élt, s a világ színpompás voltát ábrázolta zenéjében, a teljes sötétségben nem tud tovább dolgozni, újat alkotni. Még néha orgonál, de ereje egyre fogy. Utolsó kívánságai közt ott áll: "Nagypénteken szeretnék meghalni, abban a reménységben, hogy a feltámadás napján látom meg Jó Istenemet, édes Uramat és Megváltómat". Kívánsága majdnem teljesült. 1759 nagy-szombatját írunk, amikor a fényes, monumentális és gáláns zene mestere az oratóriumkirály lehunyja szemét. Április 20-án háromezer ember jelenlétében helyezték örök nyugalomra a Wetminster apátság kápolnájában.

M ű v e i r ő l

Rendkívül termékeny zeneszerző volt. Áradt belőle a zene. Ha nem tekintenénk a minőségre, a tartalmi gazdagságra, már akkor is elkápráztatnának a számok: Negyven opera, több mint harminc oratórium, 12 zsoltár, közel ötven kantáta, több sorozat orgonaverseny, Concertok, kamaraművek.

Zeneszerző művészete összesség jelleget. Magábaszívja korának zenei áramlatait, felhasználja az addigi eredményeket, de egyiket sem követi szolgai módon. Atszúri önmagán, de mindig alapjábanvéve újat, mást teremt. Megpróbálja elődeinek, mestereinek stílusát. Merit az északnémet mesterektől, hatással van rá Buxtehude, hosszú időn keresztül benne él az olasz operát létrehozó és éltető klimában, de engedi azt is, hogy az angol barokk muzsika legnagyobb mesterével Purcelllel együtt hasson rá.

Műveiről két alapvető jellemvonás mondható el megítélés szerint. Az egyik az, hogy Händel műveivel a jelen világot akarta megfogni, ábrázolni, kifejezni. Teljes valójában, minden színével, fényével és árnyékával együtt. Zenéje ezért sohasem elvont, spekulatív, hanem mindig életközeli, "életszagu". /Szerette a festményeket - maga is festegetett - de végül is a zene eszközeivel is festeni akart és tudott./

A másik vonása Händel műveinek - a drámaiság - talán éppen ebből következik. Shryssander írja: "Händel a zene Shakespeareja". Valóban a mester hallatlanul érzékeny volt az élet drámai eseményeire. Saját élete, a biblia történetei, a görög és római mitológia azért kerül Händel szerzői műhelyébe, mert ezek drámai fordulataikban kifejezik mindazt, amit számára ezek a szavak: "élet, létezés, világ, emberség" - jelentettek.

A hatalmas irodalomból, amellyel Händel az emberiséget megajándékozta, csak nagyon kevés ismert. Pedig az orgona-versenyeken, a Messiáson, a Vizizenén és a Concerto grosso-kon kívül számtalan hallatlan értékes mű méltó arra, hogy megismerkedjünk vele, épüljünk belőle. Igaza van Romain Rolland magyarul is olvasható monográfiájának abban, hogy Händelnek előadásra van szükséges. Bach mélységei akkor is élvezhetők, ha az ember félre vonul egy partitúrával és vizsgálja a zene és a szöveg összefüggéseit. Händelt, aki a világról s a világnak komponált, játszani és hallgatni kell!

E g y h á z - z e n é s z v o l t - e H ä n d e l ?

Mikor megkaptam a felkérést e cikk megírására, teljesen bizonytalanná váltam. Aktiv és passzív résztvevője voltam már bőven Händel muzikájának, de ez a cím: "Händel egyházzenei művészete" számomra kibékíthetetlen ellentmondást tartalmazott. El kezdtem utánanézni, ki hogyan nyilatkozik ebben a kérdésben. Egészen végtetekbe menő válaszokkal találkoztam. Voltak akik egyértelműen letették a voksot amellett, hogy Händel művei - elsősorban oratóriumai - egyházi művek, s a mester maga is német evangélikus vért magával hozva az angol puritán protestantizmus szellemében alkotott. Voltak - s ez a nagyobb tábor, s a tudományosan jobban alátámasztott álláspont - akik minden kétséget kizáróan kijelentik, hogy Händel zenéjének semmi köze nincs az egyház-zenéhez. Sokat olvastam, s még többet töprengtem, merre döntsék. Melyik álláspontnak van igaza. Talán most szebb lenne, - többen örülnének neki - ha ez az írás ahhoz segítene, hogy az évfordulón mi evangélikusok egyház-zenészként ünnepeljük Händelt. Ez azonban nem fedné a valóságot. Händel nem volt egyházi szerző, s művei nem tartoznak bele a musica sacra kategóriájába. Vessünk egy pillantást egyházi műveinek nem túl nagy csokrára: Mely művek tartoznak ide?; Latin egyházi zene /1707/ Utrechti Te Deum és Jubilate /1713/ Chandos Anthems /Zsoltárok/ Koronázási zsoltár /1727/ és még két Te Deum /1743/. Ezek nem istentiszteleti muzsikák - még ha a zsoltárok a hercegi kápolna számára készültek is.

Hivatalos zenei tevékenységét - ahogy már említettem - a hallei dóm kántori állásával kezdte. Itt még alternatíva volt számára: szinpad - vagy templom. Händel döntött. Élete, jelentős művei a szinpadhoz kötődtek. S ez muzikáját alapjaiban meghatározta.

Folytatva az előző részben megkezdett állítást: Händel a világon tájékozódott - tehát horizontális irányban gondolkodott s nem vertikálisan, ami egyértelmű jellemzője volt elsősorban Bach művészetének. Azok a jellemzők, amik nélkülözhetetlen velejárói a musica sacra-nak, az egyházi zenének /oratio, adoratio, predicatio stb./ hiányzanak Händel-

del szerzői palettájáról. Művei tehát nem egyházi darabok - akkor sem, ha jelentős számu biblikus művet írt.

B i b l i k u s   m ű v é s z e t e

Operáinak és oratóriumainak egy része bibliai ihletettségű. Mit is jelent ez? - hiszen ez a fogalom nem azonos az-
zal, amit általános értelemben szoktunk használni. Bach pl.
nemcsak megszólaltatója, de teológusa is a Bibliának. Ma-
gyaráz, értelmez, tovább-gondolásra, személyes értelmezésre
készítet.

Händel biblikussága a következő ismertetőjelekben fog-
lalható össze;

1; Händelt a történetek érdeklik csak a bibliából. A sors-
élményt ragadja meg: Isten és az ember kapcsolatának története;
Isten és a nép viszonya az események tükrében.

2; Beszéli a bibliát, de nem értelmezi. Oratórium szövegei
sok esetben szóról szóra megegyeznek a Szentírás megfelelő
szakaszaival.

3; Händel egyértelműen Ószövetség centrikus. Míg Bachot mű-
vei alapján az ötödik evangélistának szokták nevezni, s va-
lóban ő az Újszövetség, az evangéliumok embere, addig Händel
alig néhány kivétellel az Ószövetséget interpretálja. Az ora-
tóriumok jelentős részének címe egy-egy ószövetségi alak ne-
ve.

4; Aktuális események, s a jelen történeti szituáció előké-
pét keresi a bibliai kor eseményeiben. Kroó György így ír a
muzsikáló zenetörténet Händelről szóló fejezetében; "Élete
nagy részét világváros lakójaként élte le és amikor zenéjé-
vel a bibliát idézte, abból az a nép hallotta kicsendülni a
maga álmait, amelyek befogadta őt."

Bibliai ihletettségű művei: János passió, Feltámadás,
Eszter, Deborah, Saul, Izrael Egyiptomban, Messiás, Sámson,
József, Belsazar, Judás Makkabeus, Jozsua, Salamon, Jephta.

Händel a biblia jó ismerője volt. Ő maga vall így :
"Bibliámat szorgalmasan és alaposan elolvastam!"

S u m m á z á s

Händel - emberi megítélés szerint hívő ember volt, ha
nem is az egyház ügyének szolgálatában állította művészetét.
Egy-egy mélyponton megrázó vallomások törnek elő belőle.
Csak egy példa: Nem véletlen, hogy a már megvakuló félben
levő Händel 1751 február 13-án még megírja - bár szemei
előtt már összemosódnak a kottafejek - a Jephta II. felvoná-
sának zárókórusát: "Mily homályosak a te szándékaid Uram".

S az sem véletlen, hogy sirkövén ez a felirat áll: "Tudom, hogy az én megváltóm él!"

Élete áldott élet volt és lehetett, ha annyi megpróbáltatás, kudarc és betegség közül is újra eltör az életet és élet Urát dicsérő híres Hallaluja.

Händel zenéje nem a klasszikus értelemben vett egyházzene. De helye van /lenne/ templomainkban, istentiszteleteinken. Mióta ketté hasadt a templom kárpitja Jeruzsálemben, s megszűnt az éles határvonal a sacralis és a profán között, azóta érezzük, újra meg újra átéljük, hogy mindaz, ami világi - lehet az Isten dicséretére. S valóban, akkor ünnepeljük igazán jól a 300 éve született mestert, ha művei felvételről vagy élőben így, ilyen céllal szólalnak meg!

Ifj. Hafenscher Károly

Szentháromság ünnepe után, 8. vasárnap

Máté 5, 43 - 48

Mínél magasabb csúcsra jutunk, annál nagyobb távlatok nyílnak előttünk. Mínél többet ismerünk meg Istentől, annál nagyobb perspektívák nyílnak meg előttünk a keresztyén életből is - Textusunk is csúcs. A fejezetnek, az antiteziseknek, de talán az egész Hegyi Beszédnek is csúcsa. Továbbmenve: Jézus szavai Isten megismerésének és ugyanakkor a keresz-

A t e x t u s r ó l A Bibliában ezt így sehol nem olvassuk: "gyűlölöd ellenségedet." III Mózes 19.18. hangsúlyozza: "szeresd felebarátodat." Sőt: "ha jövevény tartózkodik nálatok az országban, ne legyetek hozzá kegyetlenek" (19.33). Már ellenkező lehetőségre is utalva olvassuk az ellenség szeretetéről: "ha valaki rátalál ellenségére, sértetlenül bocsátja-e útjára? Jóval fizessen neked az ÚR azért, amit ma tettél velem" (Dávid és Saul történetéből). Ugyanabban az ÓT-ban olvasnánk a bosszúszóltárokat is. Pl. "ne gyűlöljem-e gyűlölőidet, URam, ne utáljam-e támadóidat, határtalan gyűlölettel gyűlölöm őket, hiszen nekem is ellenségeim-mé lettek" (Zsolt 139,21-22). Igaz, hogy itt nem személyes ellenségről van szó, hanem az úgynevezett, még inkább Istennek ellenségeiről. Mégis, ezzel mintegy bevonult és "odasült"-ságot kapott a gyűlölet Isten nepe életébe a zsidó nép partikularizmusáról nem is szólva. Bár a rabbik közül többen is említik az ellenség szeretetét, a qumráni iratokban ezt olvassuk: "szeretni, aki kiválasztott, gyűlölni, ami elvetett. Szeretni a világosság gyermekeit, gyűlölni a sötétség gyermekeit."

Ezen a ponton érezzük igazán a hatalmas "En pedig" szót, a jézusi fordulatot: "szeressétek ellenségeiteket". Az igazi szeretetnek sem nacionális, sem konfesszionális határa nincs. A keresztyén élet csúcsa, a "tökéletesség", a szeretet. Mindjárt hozzá kell tenni, hogy a tökéletesség nem perfekcionizmus, hanem valami egészen más, ami később bontakozik ki.

Mert tovább kell olvasnunk a textust abban a vonatkozásban is, amit Jézus az Atyáról mond. Lehet, hogy Istennek ellenségei is vannak, lehet, hogy nem mindenki szereti őt. Lehet, hogy ebben a világban különböző emberek élnek együtt, lehet, hogy jók és gonoszok, Isten szeretete azonban "átöleli minket" valódi és kivérel nélkül. Ha máshol ezt a szeretetet Jézus a zokszó nélkül, megbocsátásban mutatja meg (tékozló fiú példázata), itt a természetre utal. A fény és eső is szeretetre tanít, főként, ha tudjuk, hogy mögöttünk Isten gondviselő szeretete rejtőzik. Ebből a szeretetből élve lehetetlen nem szeretni. Aki erre a csúcsra eljut, az "tökéletes" Isten szemében. De itt értjük meg a szó igazi jelentését is, nem "hibátlant", hanem "teljeset" és "osztatlant" jelent. Ebből a teljes szeretetből merítve lehetünk valóban Isten gyermekeivé.

A v a s á r n a p r ó l. Négy vasárnapon át olvassuk Agendánkban: Isten sötétségből világosságra hív. Hogy ez konkrétan mit jelent, azt ez a vasárnap így fogalmazza meg: szeretet által Isten gyermekeivé. Mind az evangéliumban, mind az epistolában ott van a gondolat: Isten gyermekeivé lenni. Az epistolában (Rm 8,12-17) kijelentésként olvassuk: "a Lélek tesz bizonyossá, hogy valóban Isten gyermekei vagyunk". Az evangélium pedig felszólít: "legyetek mennyei Atyák fiai." Mind a kijelentést, mind a felszólítást meg kell hallanunk, sőt egyszerre mindkettőt, hogy azzá legyünk, amivé Atyánk teremtetett és elhívott, boldog és szeretetben élő gyermekeivé. És még egy figyelemreméltó: a szeretet által leszünk igazán azokká. A keresztyén élet princípiumaihoz tartoznak a hit és a reménység is, de hangsúlyos, hogy ami igazán Isten gyermekeivé tesz, az a szeretet (I.Kor.13.).

A z i g e h i r d e t é s h e z j a v a s o l t
v á z l a t:

" L e g y e t e k m e n n y e i A t y á t o k f i a i "

Két mai napra írt imádságból szeretnék idézni (Agenda). Az egyik: "csupa kegyelmedből gyermekeiddé tettél minket." A másik: "szereteted hassa át életünket, formáljon gyermekeiddé." A kettő ellentétnek tűnik. Vagy Isten gyermekei vagyunk, vagy azokká kell lennünk - úgy véljük. Az igazság azonban ennél teljesebb: azok vagyunk Jézus Krisztus által. Isten a keresztségben személy szerint gyermekeivé fogadott minket. Mégis: állandó feladat, életreszóló program: azzá is lenni, amivé Isten elgondolt, elhívott és megváltott minket - Isten gyermekeivé. Igénkben Jézus erről szól, sőt ennek útját mutatja meg. Az Isten-gyermekséghez vezető út a szeretet. De Isten gyermekeinek is ez az útja egész életükön át. Ennél "különb" út nincs. A tökéletesség nem valami magunkra erőltetett, vagy magunkból kicsiholt kegyes magatartás, hanem egyszerűen a szeretet. Mi az, amit Jézus erről még mond? Hogyan leszünk és vagyunk Isten gyermekei?

a./ H a t á r t a l a n s z e r e t e t b e n. Meghökentőek Jézus szavai. Mindennapi életünk a szeretet sok szép példáját mutatja. Sokszor minket keresztyéneket meg is szégyenítnek ezek a példák. De ugyanez az élet legalább ugyanennyit beszél a gyűlöletről is. Milyen vak gyűlölet kell ahhoz, hogy ember emberre támadjon, egymást üldözze, pusztítsa. De ha igényket tükörnek tekintjük és őszinték vagyunk, ugyanezt a magunk szívéről is megállapíthatjuk: szeretet és gyűlölet egyszerre vannak jelen benne, töltik el és motiválják is, minket keresztyéneket is.

Jézus szava nem vesz ki az életből. Ahogy akkor neki voltak ellenségei, tudja, így lesz ez mindekor követőivel is. Kétségtelen, mindnyájunkat szeretnek és talán gyűlölnek is. De nem ez a kérdés, hanem az, mi hogyan élünk, milyen szívvel, milyen indulatokkal? Más szóval: mi tudunk-e szeretni? - "Uram, add ne arra törekedjem, hogy engem szeressenek, hanem, hogy én szeressek" - imádkozta Assisi Ferenc. Még hozzá: ellenségeinket is. A minket nem szeretőket, a nem szimpatiku-

sokat, az éles nyelvűeket, a másképp gondolkozókat, a minket kritizálókat is. Az igazi szeretet határtalan ma is. Megszégyenítő és ösztönző is Jézus szava hozzánk.

b./ T e v é k e n y s z e r e t e t b e n. Jézus szava szerint a szeretet nem érzés, nem szép gondolat. Nem szépen megfogalmazott előkészítő, vagy kész prédikáció. A szeretet tevékeny. Igénken két szó utal erre. Az egyik: "imádkozzatok". Aki próbálta, az tudja, milyen nagy dolog az ellenségért imádkozni, azért, aki megbántott minket. S hozzá nem bosszúval, hanem enyhülésért, megbocsátásért. Aki így tud imádkozni, az lép is, mert az igazi imádság mindig rugó is. A másik szó: "köszöntitek". A köszöntés is lehet sokféle. Lehet szívből jövő, megelőző, udvarias, leht "kiváró", odavetett és udvariatlan is. A nem köszönés pedig a közöny, vagy a gyűlölet jele. De ez a szó ezen túl figyelmeztet arra, hogy egymást megelőző szeretettel, udvariasan, egymást keresve éljünk, egymással "kommunikálni akarva", egymást keresve, egymás felé nyitottan. Lukács pedig ezt teszi hozzá: "tegyetek jót velük". Itt érezzük meg igazán az Újszövetség többletét, a jézusi szeretetet, az ő csendes korrekcióját, azt a fordulatot, amit ő hozott: az igazi szeretet mindenki felé tevékeny, közeledő szeretet. Mit szoktunk tenni azokkal, akik nem szeretnek minket? Igénk jézusi szeretetre és gyakorlatra akar indítani minket.

c./ I s t e n t ő l t a n u l t s z e r e t e t b e n. Jézus szava nemcsak utat mutat. Azt is megmutatja, hogyan indulhatunk el az úton. A keresztyén életnek nemcsak a módját, hanem az alapját és rugóját is megmutatja. Magára Istenre mutat. Mert Isten az alap és az út. Isten atyai szeretetéből élve valósulhat valami életünkben is abból. Igénken Jézus a természetere utalva mutatja meg Isten osztatlan és teljes szeretetét. Az eső és a napfény is Isten szeretetének jele. Ha van is az életben különbség ember és ember között, Isten egyformán szeret, sőt gonosz létünkre is szeret. Ebből élve és ebből tanulva lehetünk Isten gyermekei és alakulhat életünk is. Ahogy Isten odafordul minden ember felé, ahogyan ő osztatlanul és teljesen szeret, ahogy az ő szeretete nem partikuláris, úgy kell Isten gyermekeinek is élni, odafordulni és szeretni embertársaikat. Amint együtt ázunk mindenkivel, vagy együtt melegsünk a napfényben, amint az eső mindeki kertjét áztatja és növeli, úgy vagyunk együtt Isten szeretetében minden embertársunkkal. Ilyen válogatás és kivételezés nélkül szeret Isten mindnyájunkat atyai szívvel. Áztassa és melegítse szívünket-életünket Isten szeretete, hogy gyümölcsöt is hozzon.

Mi tett minket Isten gyermekeivé? Isten világunkat átölelő teljes és osztatlan szeretete. Mi tesz minket újra meg újra azokká? Ennek a szeretetnek a megélése és gyakorlása embertársaink között. Isten szeretete így áldja meg gyülekezetünket, egyházunkat és népét mindenütt, hogy szeretetének esője, napfénye lehessünk világunkban.